

**UCHWAŁA NR LXXIII/648/2024
RADY MIEJSKIEJ W WĘGORZEWIE**

z dnia 28 lutego 2024 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Węgorzewo na lata 2024--
2027**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40, 572, 1463), oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 z późn. zm.), Rada Miejska w Węgorzewie uchwała, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Węgorzewo na lata 2024-2027, w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Węgorzewa.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Przewodnicząca Rady
Miejskiej

Aleksandra Kielczewska

Załącznik nr 1 do uchwały Nr LXXIII/648/2024
Rady Miejskiej w Węgorzewie
z dnia 28 lutego 2024 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2024-2027 DLA GMINY
WĘGORZEWO**

SPIS TREŚCI

1. <i>WSTĘP</i>	3
2. <i>PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	4
3. <i>PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ</i>	18
4. <i>FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW</i>	20
5. <i>UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</i>	24
6. <i>ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY</i>	44
7. <i>OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT</i>	78
8. <i>ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	81
9. <i>INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	85
10. <i>ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	86
11. <i>ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	87
12. <i>MISJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	88

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WĘGORZEWO

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Węgorzewo na lata 2024 – 2027” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych m.in. w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”. Art. 86 stwierdza, że „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2023, poz. 953) z późn. zm.

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące zieleń człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art.5.

wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,

- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.).

art. 7 ust. 1 pkt. 9

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

- 9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 r. poz. 977 ze zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2, ust. 2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art.51.

ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego oznaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego oznaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art.64.

ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt. 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno- budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ

administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art.29.

ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
 - 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia
- przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art.8.

ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2003 r. poz. 571).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2002 r. poz. 2556 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art.101.

ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2003 r. poz. 1336 ze zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art.83a.

ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 344).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art.13.

ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,

- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,

- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro
- na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2023 w całym kraju było 125 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2019-2022

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 roku i jest efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także jest programem rozwoju określonym w artykule 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Gminny Program

Opieki nad Zabytkami opiera się na założeniach programu krajowego, jednak są one dość ogólne w odniesieniu do zabytków z terenu gminy.

Cel główny Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 to Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Został on opracowany na bazie wniosków płynących z realizacji i ewaluacji Programu 2014–2017, a także zmiany systemu ochrony zabytków wprowadzonej ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw. Cel główny dzieli się na trzy cele szczegółowe, zawierające kierunki działań.

CEL SZCZEGÓŁOWY 1 Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym

1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym
3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach
4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

1. Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych pracowników służb konserwatorskich
2. Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich
3. Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego
4. Powołanie Centrum Architektury Drewnianej

CEL SZCZEGÓŁOWY 2 Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

1. Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

1. Podniesienie bezpieczeństwa zasobów ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje

CEL SZCZEGÓŁOWY 3 Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

1. Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami
2. Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Kierunek działania 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie

przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych — konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel — przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych — realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów. Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorówkrajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz — dla obiektów rangi międzynarodowej — wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbałość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

- **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno- finansowych w sferze ochrony zabytków
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

- Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet I tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

STRATEGIA ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Spośród celów strategicznych i wyszczególnionych w nich celów operacyjnych dla potrzeb niniejszego Programu najważniejsze znaczenie ma cel strategiczny „Wzrost konkurencyjności gospodarki” i zawarty w jego ramach cel operacyjny „Wzrost potencjału turystycznego” Cel ten zakłada wzrost potencjału turystycznego przy poszanowaniu wymagań środowiska przyrodniczego. Wyszczególniono następujące działania:

- Opracowanie koncepcji produktów turystycznych:
- opracowania i wdrożenia marketingowej strategii rozwoju turystyki w regionie, identyfikującej rynki, produkty i kanały komunikacji, stałe badania rynku turystycznego, w tym ewidencja i badania wszystkich kategorii zabytków (w celu rozwoju, konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania dóbr kultury),
- wyeksponowanie specyfiki i wypromowanie tradycji regionu, opracowania szerokiej i urozmaiconej oferty turystycznej opartej o tradycje wydarzeń historycznych w regionie, posiadane obiekty zabytkowe i regionalną kuchnię
- Wspieranie rozwoju infrastruktury:

- ujednoczenie znakowania dróg i identyfikowanych atrakcji turystycznych, urządzenie miejsc postoju i odpoczynku turystów przy drogach i trasach rowerowych,
- zwiększanie dbałości o muzea, poprzez wsparcie kadry merytorycznej, poprawę bazy lokalowej i lepsze wyposażenie techniczne; budowa nowych i doinwestowanie istniejących instytucji kulturalnych,
- poprawa stanu sanitarnego i estetyki regionu, wspieranie rewitalizacji i budowy nowych szlaków wodnych,
- stała kontrola i ocena obiektów turystycznych
- Wzrost jakości aktualnej oferty turystycznej:
- opracowanie i realizowanie programów wspierania i ochrony indywidualnych cech kultury regionalnej, poszerzenie programów i repertuaru instytucji kultury,
- zwiększenie opieki nad działalnością twórczą i zapewnienie warunków powszechnej edukacji kulturalnej wszystkich grup społecznych
- Współpraca na rzecz rozwoju turystyki:
- inicjowanie i tworzenie lokalnych organizacji turystycznych, wspieranie i zaktywizowanie lobby turystycznego poprzez wspólne działania władz i zrzeszeń turystycznych - wsparcie otrzymują inicjatywy lokalne (w tym mniejszości narodowych) w tworzeniu placówek muzealnych, izb regionalnych, kolekcji oraz promocji miejsc historycznych,
- wsparcie współpracy partnerskiej regionów i samorządów, w tym wykorzystującej naturalne powiązania mniejszości narodowych z ich ojczyznami,
- współtworzenie i współuczestniczenie w międzynarodowych i krajowych programach i imprezach kulturalnych
- Informacja i promocja:
- regularna informacja o ofercie turystycznej i kulturalnej,
- rozbudowa systemu informacji lokalnej,
- utrzymanie na wysokim poziomie systemu informacji i promocji regionu funkcjonującego w sieci krajowej, poprzez utworzenie i wspieranie powiatowych ośrodków informacji i promocji turystycznej
- organizacja szkoleń i kursów dla kadry turystycznej,
- budowę pozytywnego wizerunku regionu,
- zwiększenie liczby, jakości i wielkości nakładów wydawnictw promocyjnych, organizowanie cyklicznych imprez promujących region i regionalne produkty turystyczne,
- uczestniczenie województwa warmińsko-mazurskiego w turystycznych targach krajowych i wybranych zagranicznych
- zwiększenia świadomości korzyści płynących z rozwoju turystyki

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Dla potrzeb opracowania największe znaczenie mają wyszczególnione działania z zakresu ochrony wartości kulturowych:

- ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego jako filaru turystyki;
- otoczenie szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej, a także obiektów o mniejszej randze lecz decydujących o odrębności regionalnej;
- przywrócenie zespołom staromiejskim ich historycznego charakteru (rewaloryzacja);
- zachowanie historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych układów pałacowych, dworskich i parkowych;
- respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego wkomponowania zabudowy w przestrzeń historyczną

W planie wojewódzkim ustalono objęcie szczególną ochroną miast określonych w niniejszym planie województwa jako ośrodki kulturowe oraz zespoły kulturowe. Ośrodki kulturowe są to miejsca koncentracji obiektów zabytkowych będące miastami historycznymi. Przy ich ocenie wzięto pod uwagę ilość i jakość następujących elementów obejmujących: układ staromiejski — Stare Miasto, w tym rynek, zamek, kościół, obwarowania miejskie i ratusz, a także obiekty zabytkowe w ich sąsiedztwie.

Rozwiązanie problemów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa głównie będzie obejmowało:

- działania ochronne i zabezpieczające, a także określenie zasobów i ich wartości;
- opracowanie strategii działań zmierzających do skutecznej i ciągłej ochrony, prawidłowego ich zagospodarowania i wypromowania;
- usystematyzowanie istniejących opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego na fragmentach byłych województw włączonych w granice nowego regionu, dokonanie ich oceny według jednolitych ryteriów oraz uzupełnienie braków;
- rzystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. turystyka)

WARMIŃSKO-MAZURSKI WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2020-2023

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą nr XIII/228/19 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 30 grudnia 2019 r. Program wojewódzki stwierdza, że województwo warmińsko-mazurskie charakteryzuje się różnorodnością i odrębnością poszczególnych obszarów regionu wynikającymi z uwarunkowań historycznych i kulturowych. Czytelne zróżnicowanie przestrzenne regionu pozwala wyodrębnić struktury przestrzenne o specyficznych cechach i wyróżnikach kulturowych regionu (np. Warmia, Mazury, Powiśle).

Program podkreśla, że zasoby dziedzictwa kulturowego ze względu na swoją wartość kulturową, historyczną i unikatowość wymagają ochrony, racjonalnego wykorzystania, zagospodarowania. Stanowią w większości ogromny potencjał do promocji regionu, rozwoju turystyki i edukacji kulturowej oraz kształtowania tożsamości regionalnej.

Głównym zamierzeniem Programu jest wskazanie potencjału dziedzictwa kulturowego regionu jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie wzrostu konkurencyjności gospodarki oraz jakości życia mieszkańców, pod warunkiem zapewnienia i wspomagania ochrony materialnych i niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego łącznie z ochroną krajobrazu kulturowego. Realizacja Programu przyczyni się do stworzenia warunków dla kreowania i realizowania działań z zakresu opieki i ochrony zabytków w województwie. Cel główny programu to: Ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego. W ramach celu głównego do realizacji wskazano następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel I: POPRAWA STANU ZACHOWANIA I OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania zabytków i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego.

1.1. Podejmowanie działań ratunkowych służących poprawie stanu obiektów zabytkowych, zgodnie z przepisami prawa i sztuką konserwatorską, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków najcenniejszych i stanowiących o specyfice kulturowej regionu (m.in.: obiekty sakralne, architektura rezydencjonalna, wiejska, zabytki techniki, założenia parkowe, cmentarze).

1.2. Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed dewastacją i zagrożeniami, z uwzględnieniem warunków atmosferycznych i skutków zmian klimatycznych, w tym poprzez m.in.: wykonanie odpowiednich instalacji (elektrycznych, przeciwwłamaniowych, przeciwpożarowych).

1.3. Uwzględnianie kontekstu historycznego przy zagospodarowaniu terenów w otoczeniu zabytków, poprzez m.in.: nawiązywanie stylem, gabarytami, formą architektoniczną, materiałami budowlanymi przy realizacji nowej zabudowy (w tym do form i stylu tradycyjnej zabudowy regionalnej szczególnie na obszarach

wiejskich), ochronę przedpól obiektów zabytkowych, układów, zespołów urbanistycznych i ruralistycznych oraz sylwet historycznych miejscowości.

1.4. Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji zgodnie ze sztuką konserwatorską, bez strat dla wartości obiektu i substancji zabytkowej.

1.5. Ochrona i kształtowanie krajobrazów kulturowych, poprzez m.in.:

- wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie krajobrazu kulturowego i wartości przyrodniczych,
- promowanie zintegrowanego podejścia do ochrony krajobrazu kulturowego,
- zachowanie wyróżników kulturowych w przestrzeni,
- zapobieganie degradacji cennych kulturowo krajobrazów przy planowaniu i realizacji działalności inwestycyjnej.

2. Utworzenie zintegrowanego systemu informacji na temat dziedzictwa kulturowego województwa.

2.1. Aktualizacja wiedzy na temat zasobów zabytkowych i ich stanu.

2.2. Cyfryzacja i udostępnianie danych w zakresie materialnych i niematerialnych zasobów kulturowych regionu, przy użyciu nowoczesnych technologii.

3. Wspieranie inicjatyw mających na celu obejmowanie ochroną lub podnoszenia rangi ochrony obiektów i obszarów o najcenniejszych wartościach dziedzictwa kulturowego, świadczących o specyfice i tożsamości województwa.

4. Wspieranie finansowe prac remontowo-konserwatorskich i konserwacji obiektów zabytkowych.

Cel II: WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLITYCE ROZWOJU WOJEWÓDZTWA

1. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego, w tym w szczególności turystyki.

1.1. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.2. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa.

1.3. Tworzenie oferty turystycznej w oparciu o wyróżniki kulturowe regionu (np. postać Mikołaja Kopernika, dawne pałace i dwory, warmińskie kapliczki, miasta Cittaslow).

1.4. Tworzenie nowych produktów turystycznych i szlaków turystycznych oraz rozwój istniejących w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.5. Zagospodarowywanie obiektów zabytkowych na cele turystyczne, edukacyjne i gospodarcze.

1.6. Wspieranie, inicjowanie i organizacja przedsięwzięć oraz wydarzeń artystycznych, kulturalnych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym.

1.7. Wykorzystanie najnowszych technologii cyfrowych i informacyjnych do promocji i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

2. Rozwój działalności muzealnej.

2.1. Promowanie unikatowej i różnorodnej oferty muzeów, w tym rozwijanie atrakcyjnych, nowoczesnych form eksponowania zasobów muzeów.

2.2. Rozwijanie działalności edukacyjnych i artystycznych w celu upowszechniania i popularyzowania historycznej wiedzy o regionie.

2.3. Podniesienie kwalifikacji kadr i poprawa warunków lokalowych muzeów, w tym zapewnienie wyposażenia w monitoring, zabezpieczenia antywłamaniowe, przeciwpożarowe i nowoczesne archiwa.

2.4. Wspieranie tworzenia i funkcjonowania lokalnych muzeów.

2.5. Utworzenie platformy informacyjnej dotyczącej działalności i oferty muzeów w regionie.

3. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym i tożsamości kulturowej.

3.1. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i potrzebie jego ochrony, przez m.in.: organizowanie i wspieranie imprez, pokazów, odczytów, konferencji, konkursów, wydarzeń kulturalnych, działalności wydawniczej i edukacyjnej, kierowanych do różnych grup społecznych.

3.2. Edukacja lokalnych samorządów i osób prywatnych w zakresie odpowiedniego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego do promocji i rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

3.3. Eksponowanie unikatowych walorów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz podnoszenie świadomości kulturowej mieszkańców województwa w celu budowania tożsamości regionalnej i lokalnej.

3.4. Promowanie:

- „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych,
- tradycyjnych cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dziedzictwa niematerialnego,
- najcenniejszych zabytków, w szczególności w odniesieniu do obiektów świadczących o odrębności i specyfice regionu.

4. Tworzenie warunków do szerokiej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Rozwijanie współpracy i integracji działań Samorządu Województwa, instytucji publicznych, naukowych, organizacji pozarządowych i innych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2. Wspieranie współpracy międzynarodowej, międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.3. Wzmacnianie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami, poprzez m.in.: wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia lokalnych muzeów, wsparcie merytoryczne obecnych i potencjalnych użytkowników obiektów zabytkowych.

5. Wsparcie finansowe działań i inicjatyw wykorzystujących potencjał dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Uwzględnianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionalnych dokumentach planistycznych i programowo-strategicznych oraz innych dokumentach (m. in. planach ochrony parków krajobrazowych).

STRATEGIA ROZWOJU KULTURY W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

W 2000 r. powstał wojewódzki dokument dotyczący ochrony dorobku kulturowego regionu. Jest nim Strategia rozwoju kultury województwa warmińsko-mazurskiego do 2015 roku. Dokument ten stanowi rozwinięcie jednego ze strategicznych celów regionu, który brzmi: „Bogactwo dziedzictwa i kultury regionu istotnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego”. Głównymi założeniami, które stanęły u podstaw opracowania strategii rozwoju kultury są między innymi:

- tworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju muzealnictwa;
- ochrona i konserwacja zabytków;
- badania archeologiczne i kulturoznawcze;
- powołanie Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego;
- ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego;
- organizowanie i wspieranie przedsięwzięć kulturalnych o szczególnej randze służących do promocji regionu;
- zachowanie kultury niematerialnej, w tym tradycji ludowych ze szczególnym uwzględnieniem tych, które decydują o regionalnej odrębności i indywidualności;
- dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych.

Tak sprecyzowane założenia pozwoliły wygenerować trzy podstawowe obszary działania, dla których opracowane zostały cele szczegółowe, które przedstawiają się w sposób następujący:

Dla obszaru ochrona dziedzictwa kulturowego:

- Prawidłowe warunki ochrony dziedzictwa regionalnego;
- Odpowiednie warunki funkcjonowania muzeów;
- Ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego.

Dla obszaru organizacja i prowadzenie działalności kulturalnej:

- Tworzenie warunków szerokiej oferty kulturalnej;
- Dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych;
- Powszechnie dostępna edukacja w dziedzinie kultury i dziedzictwa regionalnego;
- Stworzenie systemu profesjonalnej opieki nad kulturą ludową;
- Tworzenie warunków finansowych do realizacji zadań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Dla obszaru: komunikacja społeczna, środki masowego przekazu w kulturze:

- Budowa społeczeństwa informacyjnego;
- Promocja zewnętrzna i wewnętrzna dorobku kulturowego.

STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM DO ROKU 2025

Na potrzeby Strategii Rozwoju Turystyki wypracowano następującą wizję rozwoju turystyki w województwie warmińsko-mazurskim:

„Warmia i Mazury - to region unikalny w skali Europy, atrakcyjny dla wypoczynku oraz rozwoju biznesów turystycznych”

Proponowany cel główny strategii, nawiązujący do misji i wizji został sformułowany następująco:

“Turystyka staje się wiodącą, synergiczną dziedziną gospodarki województwa warmińsko-mazurskiego, wywierając pozytywny wpływ na rozwój wielu innych sektorów gospodarki regionu”.

W treści strategii wyznaczono szereg priorytetów, które determinować będą rozwój turystyczny województwa w najbliższej perspektywie. Należą do nich:

- 1) Synergia kultury i turystyki
- 2) Kreatywność w turystyce
- 3) Turystyka inteligentna
- 4) Eko Trendy w turystyce

Najważniejszy z punktu widzenia niniejszego programu jest priorytet 1, który stwierdza, że oferta kultury współczesnej stanowi wg wskazań raportu Europejskiej Komisji Turystyki (European Travel Commission), jeden z głównych komponentów budowania i rozwoju atrakcyjnych produktów turystyki miejskiej. Istotnymi, pożądanymi dla turystów atrybutami ofert turystycznych, są m.in. autentyczność lokalna i społeczna, aktywne angażowanie odbiorcy w tym interakcja, możliwość uczestniczenia oraz doświadczania wydarzeń unikalnych, niepowtarzalnych, które dzieją się tylko w jednym miejscu oraz w określonym momencie czasowym.

Strategia podkreśla też znaczenie tworzenia produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby i szlaki kulturowe, a także duże znaczenie turystyki wiejskiej i ekoturystyki.

Dokument wskazuje znaczenie sieci Cittaslow - miasta Cittaslow w regionie, tworzące atrakcyjną sieć do eksploracji turystyki objazdowej, w tym „perły” wśród małych miast w Polsce, mające także potencjał rozwoju silnej marki miejsca - np. Reszel, Pasym, Lidzbark Warmiński. Do ich atutów należą:

- Lokalne produkty turystyczne - oferta specyficzna dla każdej z miejscowości Cittaslow, w tym związana z jej tożsamością kulturową i społeczną.
- Potencjał kulturowy i społeczny miasteczek.
- Filozofia sieci miast Cittaslow – „miasta dobrej jakości życia” - funkcja edukacyjna, poznawcza.

- Wizerunek „prozdrowotny” Cittaslow - czyste powietrze, żywność naturalna i tradycyjna, niski stopień zanieczyszczeń, brak konieczności pośpiechu.

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU WĘGORZEWSKIEGO

Na rok 2022 powiat węgorzewski nie posiada aktualnego powiatowego programu opieki nad zabytkami.

WIELKIE JEZIORA MAZURSKIE - STRATEGIA

Dokument Wielkie Jeziora Mazurskie – Strategia został opracowany dla dwunastu samorządów województwa warmińsko-mazurskiego, w tym dla gminy Węgorzewo. Współpraca samorządów w ramach inicjatywy „Wielkie Jeziora Mazurskie” ma pomóc w zdynamizowaniu rozwoju tej części województwa warmińsko-mazurskiego oraz wzrostu jego konkurencyjności w kontekście potencjału ludnościowego, przedsiębiorczości i turystyki. Strategia określa potencjały i bariery rozwojowe, które zostały szczegółowo omówione i przeanalizowane. Dla rozwoju obszaru WJM sformułowano główny cel rozwoju: Wzrost konkurencyjności obszaru Wielkich Jezior Mazurskich w zakresie atrakcyjności turystycznej, warunków dla prowadzenia biznesu oraz wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i warunków życia.

Wzrost konkurencyjności obszaru WJM będzie odbywał się poprzez realizację czterech celów strategicznych:

Cel 1 – Wysoki poziom edukacji i partycypacji społecznej.

Cel 2 – Konkurencyjna gospodarka.

Cel 3 – Spójność komunikacyjna wewnętrzna i zewnętrzna.

Cel 4 – Wysokiej jakości środowisko przyrodnicze.

Strategia określa również kierunki działań, czyli grupy projektów i konkretnych przedsięwzięć, których realizacja pozwoli na osiągnięcie wyznaczonych celów strategicznych. Każdy z kierunków działań opisuje szczegółowo rodzaj interwencji, oczekiwane skutki, a także odniesienia do Strategii województwa warmińsko – mazurskiego.

Z ochroną zabytków związane jest przedsięwzięcie „Mazury – nie tylko cud natury – program rozwoju gospodarczego obszaru w oparciu o stworzenie oferty parków tematycznych”. W ramach przedsięwzięcia planuje się utworzenie 10 parków tematycznych, które znacznie poszerzą ofertę turystyczną i edukacyjną Mazur. Ze względu na tematykę parków wyróżnione zostały dwa ich typy:

- historyczne – oparte o najważniejsze w obszarze WJM zabytki, gdzie poprzez różne formy aktywności upowszechniane będą tradycje regionu i jego historia;
- rekreacyjno – kulturowe – dzięki wykorzystaniu różnego rodzaju tradycji miast będą tworzyły ofertę różnorodnych aktywności rekreacyjnych, kulturalnych oraz edukacyjnych.

Na terenie gminy Węgorzewo planowane jest utworzenie parku historycznego w powiązaniu z Zespołem Pałacowo-Parkowym w Sztynorcie. Obiekt stanowi bardzo cenny element dziedzictwa kulturowego regionu. Modernizacja części zespołu Pałacowo-Parkowego ma na celu zorganizowanie programu edukacyjno – turystycznego, a w zakresie dziedzictwa kultury i sztuki Prus wschodnich, ekspozycji archiwaliów, szczegółów operacji „Walkiria” w powiązaniu z położoną w pobliżu kwaterą Hitlera w Gierłozie. Przedsięwzięcie zgodne jest ze Strategii Województwa Warmińsko – Mazurskiego. Wpisuje się: w cel główny Strategii WM; cel strategiczny 1 – Wzrost konkurencyjności gospodarki oraz cel strategiczny 4 – Nowoczesna infrastruktura rozwoju w zakresie poprawy jakości i ochrony środowiska.

Kolejną przedsięwzięcie „Mazurskie Perły – mazurskie miasta funkcjonalne, tworzące warunki do rozwoju aktywności gospodarczej, przyjazne mieszkańcom i turystom, spowite mazurskim klimatem.” zakłada realizację projektu wiążanego z rewitalizacją starego dworca kolejowego w Węgorzewie, polegającą na remoncie zewnętrznym i wewnętrznym budynku dworca w celu nadania nowej funkcji – muzealnej

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY WĘGORZEWO

Ostatnia zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy została uchwalona Uchwałą Nr XVII/134/2016 Rady Miasta i Gminy Węgorzewo z dnia 27 stycznia 2016 r.

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Węgorzewo określono obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W opracowaniu tym ustalono następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- w przypadku prowadzenia prac na obiektach wpisanych do rejestru i w ich otoczeniu oraz w granicach obszaru wpisanego do rejestru zabytków należy uzyskać pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- wszelkie roboty budowlane oraz działania mogące prowadzić do zmiany wyglądu budynków historycznych lub obszarów wpisanych do rejestru zabytków, a także działania mogące naruszać ich ekspozycję (w tym montaż wszelkiego rodzaju urządzeń technicznych, tablic i reklam) wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z przepisami odrębnymi);
- pozwolenie na prowadzenie robót budowlanych lub rozbiórkę obiektu budowlanego niewpisanego do rejestru zabytków, a ujętego w gminnej ewidencji zabytków wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- w odniesieniu do zabytków architektury, zabytków techniki zakazuje się dokonywania zmian mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej (wyburzenia, nadbudowy, zmiany kształtu dachów, zmian rodzaju pokrycia dachowego, zmian w obrębie elewacji, z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonanych na podstawie wytycznych konserwatorskich oraz zmian wynikających z ustaleń zdobytych na podstawie badań naukowych i konserwatorskich);
- w odniesieniu do stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych o własnej formie terenowej obowiązuje zakaz realizacji inwestycji budowlanych i działalności rolniczej (postuluje się pozostawienie terenu jako nieużytek);
- w przypadku realizowania inwestycji na obszarze stanowiska archeologicznego, znajdującego się w ewidencji zabytków AZP, prace ziemne należy poprzedzić weryfikacyjnymi sondażowymi badaniami archeologicznymi;
- inwestycje dotyczące infrastruktury technicznej (liniowe) w obrębie nawarstwień kulturowych powinny być prowadzone pod nadzorem archeologicznym;
- należy objąć ochroną ekspozycję istniejących obiektów zabytkowych oraz elementów krajobrazowych – obowiązuje ochrona historycznego krajobrazu kulturowego z ekspozycją na historyczne dominanty, zieleni i układ drogowy;
- w odniesieniu do zabytkowych parków i cmentarzy ochroną należy objąć zarówno układ i kompozycję przestrzenną jak i poszczególne elementy, w tym drzewostan, elementy małej architektury, nagrobki, kaplice, ogrodzenia;
- działaniem priorytetowym jest zachowanie i kontynuacja historycznych układów zabudowy oraz adaptacja istniejących obiektów do nowej funkcji;
- w celu zapewnienia ochrony architektury lokalnej parametry i wskaźniki nowej zabudowy i zagospodarowania terenu powinny nawiązywać do historycznych elementów podlegających ochronie, w tym wysokości i linii zabudowy, rozmieszczenie budynków, zastosowane materiały wykończeniowe i kolorystyka,
- ustala się możliwość wprowadzenia nowoczesnych rozwiązań architektonicznych w zakresie formy i materiałów z uwzględnieniem kontekstu bezpośredniego sąsiedztwa, dominant i ekspozycji – w celu zachowania odpowiedniej jakości przestrzeni postuluje się realizację planu miejscowego;
- obiektami wpisanymi do Gminnej Ewidencji Zabytków o ogromnym potencjale turystycznym są bunkry z okresu II wojny światowej, dla których postuluje się realizację niezbędnej infrastruktury, oznakowania oraz zaplecza;

- istotnym elementem krajobrazu gminy są tereny zieleni zabytkowej, przy których należy podejmować odpowiednie zabiegi pielęgnacyjne

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY WĘGORZEWO

Miasto i Gmina Węgorzewo jest gminą miejsko-wiejską, położoną w północno-wschodniej części województwa warmińsko-mazurskiego). Sąsiaduje z Rosją (Obwód Królewiecki), oraz z gminami: Budry, Pozezdrze, Giżycko, Kętrzyn i Srokowo. W wyniku podziału kompetencji administracji rządowej, miasto i gmina należy do Powiatu Węgorzewo. Gmina podzielona na wieś i miasto składa się z 55 wsi oraz jednego miasta. Na wsi zaludnienie wynosi ok. 17 osób/ km² a w mieście ok. 1100 osób na km². Pod względem fizyczno-geograficznym obszar gminy należy do dwóch jednostek. Południową część obejmuje Kraina Wielkich Jezior Mazurskich, zaś północną Kraina Węgorapy, która jest naturalnym obniżeniem Wielkich Jezior.

Gmina Węgorzewo położona jest w tej części województwa Warmińsko Mazurskiego, która charakteryzuje się dużą zmiennością pogody, niską temperaturą i dużą amplitudą jej wahań, przewaga opadów letnich nad zimowymi oraz wiosennych nad jesiennymi.

Na obszarze całej gminy dominują gleby zwięzłe, pszenne, należące do kompleksu drugiego. Część zachodnia gminy jest bardziej jednolita pod względem gatunkowym - przeważają gliny, natomiast większa różnorodność gleb występuje w części wschodniej i południowo-zachodniej. Gleby słabe, piaszczyste zajmują niewielkie powierzchnie. Pod względem typologicznym przeważają gleby brunatne właściwe, wykształcone ze skał macierzystych zasobnych w węglan wapnia.

Powierzchnia leśna gminy Węgorzewo wynosi ha (wraz z lasami miejskimi) i stanowi ona 15,9% powierzchni geograficznej gminy. Wskaźnik ten stawia gminę w grupie obszarów małolesistych. Na niską lesistość gminy wyraźny wpływ ma również znaczna powierzchnia jezior.

Zaletą gminy Węgorzewo, znacznie podwyższającą jej atrakcyjność, są unikalne w skali kraju i Europy warunki przyrodnicze. W zachowaniu równowagi środowiska przyrodniczego, szczególna rola przypada obszarom prawnie chronionym. Stanowią one jeden z podstawowych kierunków ochrony środowiska przyrodniczego, zwłaszcza na obszarach wiejskich, a więc tam, gdzie zlokalizowane są niemal wszystkie objęte ochroną obiekty. W Polsce obszary prawnie chronione zajmują ok. 31% ogólnej powierzchni kraju, w tym 21,6% obszary chronionego krajobrazu, 6,8% parki krajobrazowe. W przypadku powiatu węgorzewskiego obszary prawnie chronione zajmują 64,14% jego powierzchni.

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY WĘGORZEWO

Pradzieje

Tereny Północno -Wschodniej Polski, gdzie leży obecnie Miasto i Gmina Węgorzewo, do schyłku plejstocenu kilkakrotnie ulegały zmianom klimatycznym spowodowanym przez zlodowacenie. Ewentualne ślady bytności człowieka na tym terenie w okresach ocieplenia zostały zniszczone lub przykryte grubą warstwą osadów polodowcowych. Ostateczne wytopienie się lodowca w XIV tysiącleciu p.n.e. i ocieplenie się klimatu w następnych tysiącleciach pozwoliło na powolne wytworzenie się ekosystemu przyjaznego człowiekowi. Najstarsze ślady przebywania człowieka na Mazurach pochodzą z późnego paleolitu (XI tysiąclecie p.n.e.). Wówczas pojawiły się tu niewielkie koczownicze grupy, związane z tzw. kulturą hamburską. Ich egzystencja w całości opierała się na eksploatacji środowiska naturalnego (łowiectwie, zbieractwie i rybołówstwie). Taki typ gospodarki i osadnictwa panował na interesującym nas obszarze przez następne dwa tysiące lat. Opisywane terytorium zamieszkiwały wówczas plemiona kręgu kultur z liściakami, nazywane tak od przewodniej formy narzędzia krzemienego - grotu strzały w kształcie liścia wierzby. Stanowiska archeologiczne z tego okresu nie zostały odkryte na terenie miasta i gminy Węgorzewo odkryto je jednak na terenie wschodnich Mazur.

Z końcem epoki lodowej (ok. 8300 lat przed Chrystusem) klimat ocieplił się na tyle, że miejsce tundry zajęła tajga. W tych nowych warunkach rozwinęła się urozmaicona roślinność (między innymi jagody) oraz pojawiły się liczne gatunki zwierząt, w tym łownych. Bogactwo pożywienia spowodowało z kolei znaczący przyrost demograficzny i przejście ludzi na wół osiadły tryb życia. Okres ten nazywamy mezolitem - środkową epoką kamienia. Wówczas na brzegach jezior i rzek (np. wzdłuż biegu Węgorapy i Gołdapy) zakładano obozowiska składające się z kilku szałasów. Stanowiska z tego okresu odkryto w Janówku, Kalu, Ogonkach, Prynowie, Ruskiej Wsi, Trygorkie, Stręglu, Wysieczach. Myśliwsko - rybacko - zbieracki sposób

gospodarowania na ziemiach obecnie Północno- Wschodniej Polski charakterystyczny dla kundajskiego kręgu kulturowego trwał jeszcze w późnym mezolicie. Ludy tego kręgu przejęły jednak od sąsiadów, prowadzących już rolniczy tryb życia, umiejętności wytwarzania naczyń glinianych.

Ludność neolityczna, której egzystencja opierała się już na hodowli i uprawie roli z malejącym udziałem polowania i rybołówstwa, podejmując próby ekspansji na omawiany teren (świadczą o tym nieliczne stanowiska archeologiczne), nie zdołała jednak osiedlić się tutaj na stałe. Sytuacja taka trwała bardzo długo, jeszcze w głąb epoki brązu (po 1800 p.n.e.). Nieliczne archeologiczne ślady osadnictwa plemion posługujących się narzędziami wykonanymi z brązu odkryto w Jakunowie i Ruskiej Wsi. Pojedyncze groty oszczepów, sztylety lub siekierki odnajdywane jako znaleziska luźne w Węgorzewie i Stręglu, zazwyczaj wiązane z wymianą handlową. Dopiero w połowie pierwszego tysiąclecia przed Chrystusem nastąpiła tutaj zasadnicza zmiana w strukturze zasiedlenia. Na Mazury przybył nowy lud – Bałtowie Zachodni. Zakładali oni osiedla obronne na platformach drewnianych, lokalizowanych na wypłyceńcach jeziornych lub silnie obwałowane i chronione palisadami grody na szczytach wzgórz. Od charakterystycznej formy pochówku zmarłych określa się ten lud kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich. Ludność do niej należąca zajmowała się przede wszystkim rolnictwem, wprowadziła też na te tereny umiejętność wytopu i obróbki żelaza. Na przełomie er wytworzyła się kultura bogaczewska. Był to również lud bałtyjski, jednak o znacznie bardziej rozwiniętej kulturze materialnej, najpewniej dzięki kontaktom i wymianie handlowej z Cesarstwem Rzymskim. Z tego okresu pochodzą cmentarzyska w Ogonkach, Ruskiej Wsi, Węgorzewie i wiele osad rozsianych po całej gminie.

Wczesne średniowiecze (w periodyzacji archeologicznej) było ostatnią fazą samodzielnego bytu plemion bałtyjskich na tych ziemiach. Tereny miasta i gminy Węgorzewo zamieszkiwały w tym okresie plemiona Galindów. Rody możnowładców plemiennych (Nobiles) podzieliły między siebie poszczególne włości, w których wznoszono grody obronne otoczone wieńcem osad. Podstawą gospodarki Galindów było rolnictwo uzupełniane hodowlą bydła, łowiectwem, rybołówstwem i bartnictwem. Zajmowali się oni również wyprawami łupieżczymi na ziemie sąsiadów, co powodowało wyprawy odwetowe. Plemiona Prusów nigdy nie zdołali się zjednoczyć, a wewnętrzne walki bałtów stały się przyczyną ich osłabienia. Galindia nękana okresowo przez wojska Jaćwingów stała się w XII wieku celem ataków znacznie silniejszych sąsiada - wojsk polskich. W ostateczności najazdy doprowadziły do złamania roli militarnej Galindii i jej spustoszenia, nie skutkowały jednak zajmowaniem ziem plemiennych.

V. 1.2. Osadnictwo na terenie gminy w XIII-XIV wieku

Regularny podbój Prus rozpoczął się od 1226 r. i był realizowany (z udziałem wojsk księcia mazowieckiego) przez Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie zwany Zakonem Krzyżackim W latach 40. XIII wieku wojska zakonne penetrowały ziemie plemienia Galindów. Z datą 1256 r. wiązana jest informacja o zniszczeniu grodu Angetete, lokalizowanego u wypływu Węgorapy z jeziora Mamry. Kronikarz krzyżacki Piotr z Dusburga pod datą 1283 zapisał: "Koniec wojny w Prusach. Początek wojny litewskiej." Oznaczało to pokonanie plemion pruskich i zajęcie ich terytoriów aż po Niemen. Rozwój osadnictwa na zdobytym terenie następował znacznie wolniej niż jego podbój. Najstarszą informacją podaną przez cytowanego Piotra z Dusburga jest wiadomość o budowie zamku Angerburg (Węgobork) w 1335 roku na miejscu grodu Angetete, na mocy dokumentu wielkiego mistrza Dytryka von Altenburga. Zamek ten leżał bezpośrednio nad wypływem Węgorapy z jeziora Mamry. Już w 1341 roku w okolicach zamku osadzono pierwszych mieszkańców na mocy przywileju wielkiego mistrza Dytryka von Altenburga. Na podstawie opisów można uznać, że nadania dotyczyły obszaru obecnej wsi Ruska Wieś i miasta Węgorzewa oraz wsi Guja. Osady te, podobnie jak i zamek, nie przetrwały najazdu księcia Kiejstuta w 1365 roku. Zamek został odbudowany dopiero w 1398 roku i z czasem stał się siedzibą prokuratora niższego urzędnika zakonnego. W okolicy Gui powstał zameczek wzmiankowany w 1384 roku, wiadomości o tym umocnieniu zanikają jednak z końcem wieku.

Na przełomie wieków rozpoczęła się nowa akcja kolonizacyjna. W 1388 roku wielki mistrz Konrad Zöllner wystawił przywilej dla dóbr w Tarławkach. W 1399 roku lokowana została (niezidentyfikowana) wieś czynszowa Angeraw. W 1400 roku wzmiankowana jest lokacja wsi czynszowej Węgielsztyn, potwierdzona przywilejem z 1406 roku wystawionym przez wielkiego marszałka Ulryka von Jungingena. W 1402 roku wzmiankowane są dobra służebne w Ruskiej Wsi (przywilej wielkiego marszałka Wernera von Tettingena). Nowy przywilej dla tej wsi, nadał wielki mistrz Michał Kűchmeister w 1420 roku. Z nadania wielkiego mistrza Konrada von Jungingena powstały dobra służebne w Rydzówce (1403) i Gui (1406). Jeszcze w 1397 roku dokonują się kolejne nadania na terenie puszczy sztyńorckiej - Surwile. W wyniku sporów wielki mistrz Michał Kűchmeister dokonał podziałów z których wynika, że istniała wieś czynszowa w Sztynorcie (1416). Kolejne

wzmianki o tej wsi pochodzą dopiero z 1552 roku. Wieś Radzieję jest wzmiankowana w 1417 roku. W kolejnych latach powstały dalsze wsie: Brzozowo (lata 30. XV w.), Prynowo (1435), Jakunowo jako wieś wolnych z nadania marszałka Wincentego von Wirsberga (1438), dobra służebne w Trygortcie powstały z nadania marszałka Kiliana von Erdorf (lata 30. XV w.). Do wojny trzynastoletniej, na omawianym terenie, powstały dwie parafie: w Radziejach i Węgielsztynie. Ostatecznie po 1437 roku na terenie prokuratorii węgoborskiej leżały wsie Brzozowo, Guja, Jakunowo, Prynowo, Trygort, Ruska Wieś i Węgielsztyn. Radzieję należały do prokuratorii w Lecu (Giżycku).

Po wojnie trzynastoletniej (1454 - 1466) nastąpił okres względnego spokoju. Drugi pokój toruński pozbawił Zakon znacznej części dobrze zagospodarowanych ziem, a wielkich mistrzów krzyżackich uczynił lennikami królów polskich. Osłabiony zakon nie był w stanie utrzymać dłużej prokuratorii, a tym samym i zamku Angerburg (Węgobork). W 1469 roku namiestnik Henryk Reus von Plauen zastawił zamek wraz z przynależnymi wsiami (Brzozowo, Guja, Jakunowo, Prynowo, Trygort, Ruska Wieś, Węgielsztyn) na rzecz braci Anzelma i Jana von Tetau. W okresie zastawu powstała jedna wieś – Kal. Nadania, na prośbę Anzelma von Tetau, dokonał wielki mistrz Marcin von Truchsess w 1478 roku. Prokuratoria wróciła pod władzę zakonną pomiędzy 1478 a 1482 rokiem. W tym czasie powstała nowa wieś służebna – Dąbrówka. W okolicach zamku powstała wieś Nowa Wieś (zwana także Geratwol) z przywilejem z 1514 roku wystawionym przez wielkiego mistrza Albrechta Hohenzollerna (później przekształcona w miasto Węgobork (Węgorzewo)). W pobliżu zamku Angerburg (Węgobork) istniała wówczas osada zagrodnicza (zwana także Wolą - Schlossfreiheit), w której mieszkali karczmarze, zagrodnicy, rzemieślnicy i młynarz. W 1507 roku wspomina się świątynię przy zamku w Węgoborku, do której przypisano najprawdopodobniej Ruską Wieś, Nową Wieś, Kal i Wolę. Przy świątyni działała szkoła. Na terenie obecnej gminy było pięć karczem: po dwie w Woli i Węgielsztynie oraz jedna w Radziejach. Młyn był tylko jeden przy zamku. Tutaj też działał tartak. Do 1525 roku osadnictwo na terenie gminy nie przekroczyło linii Węgorapy. Ostatni wielki mistrz Albrecht von Hohenzollern ponownie zastawił zamek (lata 1520-1525) Krzysztofowi Schenk zu Tautenburg. W Węgielsztynie utworzono w 1525 roku szkołę.

Zakon podejmował próby odzyskania dawnej swojej pozycji. Ostatni mistrz krzyżacki Albrecht von Hohenzollern – Ansbach, siostrzeniec Zygmunta Starego, odmawiał złożenia hołdu i wszczął wojnę pruską (1519-1521), która nie przyniosła jednak rozstrzygnięcia. Zainteresowanie wielkiego mistrza i księcia prądami reformacji spowodowało przekształcenie w 1525 roku państwa zakonnego w świeckie Prusy Książęce, które pozostawały lennem Polski. Czas panowania księcia Albrechta von Hohenzollern - Ansbach (1525-1568) to nowy okres osadniczy. W miejsce prokuratorii utworzono starostwo węgoborskie (węgorzewskie) z siedzibą w Węgoborku (Węgorzewie). Nastąpiły nowe nadania tym razem książęce. Jako pierwsze powstały wsie czynszowe Ogonki i Stręgiel w 1529 roku. Pierwsza połowa XVI wieku to rozwój wielkich własności ziemskich. W latach pięćdziesiątych XVI wieku powstały dobra szlacheckie. Dotyczyło to zwłaszcza puszczy sztyrnorckiej należącej od prawie półtora wieku do Lehndorffów. Rozdzielono dobra Surwile od Tarławek, nadano łany w okolicach jezior Sztynorckiego, Pniewskiego i Sztynortu Małego. W 1560 roku wymieniane są miejscowości Sztynort, Pniewo, Kietlice, Łabapa i Stawiska. W 1558 roku wzmiankowana jest miejscowość Przyszań, która w XVII w przeszła w posiadanie Lehndorffów.

W 1558 roku powstały inne dobra - w Biedaszkach i Perłach. Klimki powstały w wyniku nadania przez księcia 40 włók lasu w 1560 roku. Na początku lat 60. XVI w. nadania kontynuował starosta węgoborski Jan Pusch. Z jego inicjatywy powstały wsie czynszowe Jakunówko i Stulichy. O miejscowości Dłużec wiadomo, że w 1540 roku było dwóch chłopów na prawie chełmińskim. W 1562 roku powstały Stulichy jako wieś czynszowa Wesołowo powstało w końcu XVI wieku, a wzmiankowane jest w 1621 roku. Wilkowo powstało w latach 1572-1573. W 1590 roku nadano łany w Małej Gui. W XVI wieku założono Łęgwarowo i Rudziszki jako wsie szlacheckie. Szkoły powstały w Radziejach i Sztynorcie.

Kulminacyjnym akcentem akcji osadniczej było utworzenie w 1571 roku miasta Węgorzewa. Miastu nadano prawo chełmińskie z herbem, sądem i ławą sądowniczą. Obok miasta istniała nadal wydzielona osada Wola (Schlossfreiheit). Dalszy rozwój miasta odbywał się na kanwie istniejącego zamku i wsi. Akcja osadnicza odbywała się z napływem ludności z dawnych terenów zakonnych oraz napływu Polaków, Litwinów, Rusinów i Niemców na wschodnie tereny Prus Książęcych. W tym czasie interesujący nas obszar nawiedzały jednak zarazy, zapewne jako wynik migracji ludności.

Przemiany w XVII-XVIII wieku

Wiek XVII przyniósł zmiany polityczno – administracyjne. Mimo podejmowanych działań osłabł rozwój interesującego nas terenu gminy. Jednostki osadnicze zaplanowane z dużym rozmachem w wieku XVI,

w wyniku niesprzyjających okoliczności nie tylko nie rozwinęły się, ale uległy w wielu przypadkach całkowitemu zniszczeniu. Regres trwał do początku XVIII w. Przyczyniły się do niego zarazy (1620, 1625, 1630) dziesiątkujące ludność oraz załamanie demograficzne i zniszczenia spowodowane najazdem wojsk tatarskolitewsko-polskich z lat 1656 i 1657. Sytuacja nie uległa jeszcze ustabilizowaniu, a już w pocz. XVIII w. pojawiła się straszna w skutkach dżuma.

Miasto Węgorzewo powiększało swój obszar (w 1706 roku włączono do niego osadę przyzamkową - Wola) przy utrzymującej się głównie zabudowie drewnianej. Pierwotne, drewniane domy kryte strzechą, o układzie dwuizbowym, charakterystyczne dla wsi, wznoszono często w mieście. Zabudowa ta uległa zniszczeniu w okresie najazdów i pożarów, ale z mozołem ją odbudowywano. W 1712 roku wydzielono z dóbr dworskich wieś Perły.

W 1701 roku Prusy stają się królestwem. Książę Fryderyk III został królem Fryderykiem I. Jego następca Fryderyk Wilhelm I odwiedził w 1721 r. wschodnie tereny Królestwa aby ocenić ich stan. Od tego roku z inicjatywy króla rozpoczęła pracę komisja nadzorująca zagospodarowywanie kraju i jego nową kolonizację. W tych czasach wprowadzono nową miarę gruntów - miarę olecką (pręt olecki 4,16 m), która obowiązywała w latach 1722-1750, a przy wymierzaniu zagród chłopskich w dobrach królewskich stosowano ją jeszcze w 1773 r. W okresie panowania Fryderyka Wilhelma I podejmowano usilne działania zmierzające do ożywienia gospodarczego omawianego terenu jak i całych Prus. Król przywiązywał też wagę do rozwoju oświaty dokonując reformy szkolnictwa elementarnego (Principia Regulativa z 3 lipca 1736r.). Powstał również fundusz Mons Pietatis, z którego środki przeznaczono na uposażenia nauczycieli szkół wiejskich. Powstały wówczas szkoły w miejscowościach: Brzozowo (1735), Guja (1737), Jakunowo (1737), Jakunówko (1737), Kal (1737), Ogonki (1741), Pniewo (1737), Prynowo (1737), Przysań (1737), Ruska Wieś (1738), Rydzówka (1737), Stulichy (1741), Trygort (1737-1741), Wesołowo (1737), Wilkowo (1741).

W 1718 roku król Fryderyk Wilhelm I zdecydował o utworzeniu garnizonu wojskowego w Węgorzewie. W mieście zaczęły stacjonować kompanie 9 pułku kirasjerów dowodzonego przez gen. Hansa Heinricha von Katte (do 1741 roku). Na ten okres przypadają liczne działania generała w mieście Węgorzewo, z których najważniejsze to przebudowa zamku, wytyczenie nowego rynku i budowa koszar. Na okres stacjonowania kirasjerów w Węgorzewie przypada dwukrotny pobyt w 1734 i 1736 roku „tajemniczego pułkownika”, którym był król Polski Stanisław Leszczyński szukający schronienia w Prusach. Pojawienie się oddziałów Kirasjerów zapoczątkowało w historii (Węgorzówka) Węgorzewa funkcjonowanie, do końca XVIII wieku, garnizonu wojskowego pułków kawaleryjskich i grenadierskich.

Panujący w latach 1740-1786 Fryderyk II zwany Wielkim podjął kolejne działania reformatorskie. Z jego inicjatywy w 1751 r. została wprowadzona reforma administracyjna, dawne starostwa uznano za zbędne i z ich połączenia powstały nowe powiaty ziemskie, również powiat z siedzibą w Węgorzewie. W 1770 r. utworzono w Węgorzewie urzędy sądownicze dla całego interesującego nas obszaru. Wybudowano szkoły: Stręgiel (1754), Klimki (1781), Pilwa (1985). Reformy i wyprowadzanie kraju z kryzysu przerwała jednak wojna siedmioletnia (1756-1763), która spowodowała kolejne spustoszenia i okupację wschodnich terenów Prus przez wojska rosyjskie.

Z końcem XVIII w. nastąpiło wzmocnienie terytorialne Prus kosztem Polski jako wynik rozbiorów (1772, 1793 i 1795). Wiązała się z tym nowa akcja osadnicza wspierana finansowo przez państwo.

Wiek XIX

Początek wieku XIX to wojny napoleońskie, które przyniosły ze sobą na wschodnie ziemie Mazur spustoszenie zasobów żywności, głód i zarazy. W roku 1807 zajęły Węgorzewo oddziały polskie - ułani z korpusów generała Jana Henryka Dąbrowskiego i Józefa Zajączka. Po wycofaniu się wojsk polskich do Węgorzewa ściągnięto oddziały III batalionu III Pułku Wojsk Terytorialnych, który stacjonował tu do 1855 roku. Jeszcze w czasie tych wojen, w wyniku klęski pod Jeną konieczna była gruntowna przebudowa wewnętrzna Prus. Projekt opracowany przez reformatora Prus barona Karla vom und zum Steina, zakładał reformę agrarną („Oktoberedikt” z 9.X.1807 r.), zmiany w ordynacji miejskiej i reorganizację urzędów („Städteordnung” z 19.XI.1808 r.). Edyktem z 9 października 1807 r. zniesiono poddaństwo i umożliwiono zakup ziemi przez mieszczan i chłopów. Celem było uśmierzenie buntów chłopskich zapoczątkowanych w końcu XVIII w. i poprawa efektywności rolnictwa. Prawdziwe uwłaszczenie przyniósł jednak edykt wydany za ministra K. A. von Hardenberga z 14 września 1811. Uwłaszczenie wprowadzono w życie powoli - do 1847 r. co piąty chłop otrzymał ziemię. Trzecia z reform dotyczyła aparatu państwowego i wojska (16. XII.1808). Edykt z 11 marca 1812 r. umożliwiał Żydom osiedlanie się na terenie Prus.

Reforma administracyjna z 1816 r. dokonała zmian w rozgraniczeniu rejencji królewieckiej i gabińskiej. Nowy podział na powiaty spowodował włączenie obszaru obecnego Miasta i Gminy Węgorzewo w skład powiatu węgorzewskiego należącego do rejencji gabińskiej. Podział ten stawał się z wolna podstawą do wyznaczenia granic obwodów kościelnych i okręgów sądowniczych. Pocztę w Węgorzewie założono w 1826 roku.

Około połowy XIX w. podjęto budowę dróg bitych na Mazurach. Wytyczanie szosy z Węgorzewa do Gierdaw nastąpiło w 1856 roku. W 1854 roku król Fryderyk Wilhelm zainaugurował żeglugę na szlaku Wielkich Jezior Mazurskich płynąc parowcem „Masovia”. Wydarzenie to zakończyło wielowiekową regulację systemu Wielkich Jezior Mazurskich. Nie kończyło jednak procesu rozbudowy systemu w kierunku północnym do rzeki Pregoły. W XIX wieku powstały Kalskie Nowiny jako kolonia wsi Kal (wzmianka z 1858 r.), Maćki wyodrębniono w XIX w. jako majątek ziemski.

W omawianym okresie na terenie obecnej gminy osiedlali się katolicy, którzy otrzymali kościół dopiero w latach 1912-1913, parafię erygowano w 1928 roku. Była to jedyna parafia katolicka w powiecie węgorzewskim.

Powstanie Cesarstwa Niemieckiego (1 stycznia 1871) wpłynęło na rozwój gospodarczy terenu i wyprowadzenie z izolacjonizmu. Wejście państwa w epokę pary spowodowało rozwój sieci kolei żelaznej jak też przemysłu i rolnictwa. Nowa maszyna parowa umożliwiała szybki przewóz towarów i ludzi oraz dynamiczny rozwój przemysłu, którego wyroby sprawnie przewożono we wszystkie zakątki cesarstwa. Rozwinął się również przemysł przetwórczy płodów rolnych. Przy dworach powstawały liczne gorzelnie. Węgorzewo stało się stacją kolei żelaznej w 1898 roku, kiedy to zbudowano linie łączącą miasto z Gierdawą. Dalsze połączenia z Gołdapią (1899) Kruklankami (1905) i Ketrzynem (1907) uczyniły ze stacji węzeł kolejowy. Powstała gęsta sieć kolejowa na terenie powiatu umożliwiająca szybkie przemieszczanie się ludności do miasta powiatowego - Węgorzewa, ale dająca także bardzo dobre połączenia obszaru powiatu z centrami w całych Niemczech. To z kolei wpływało na migracje ludności i pozwalało intensyfikować i mechanizować rolnictwo - podstawowe zajęcie ludności na omawianym obszarze. Pojawiały się produkty przemysłowe, których nie produkowano na miejscu. Ścisłe kontakty z uprzemysłowionymi landami prowadziły do zmian osadniczych: tworzenia nowych gospodarstw chłopskich, rozwoju sieci osadnictwa kolonijnego. Coraz większego znaczenia nabierała także sieć dróg kołowych, proces jej rozbudowy trwał jeszcze do I wojny światowej.

Przełom XIX i XX wieku to okres kształtowania się zachowanego do dziś krajobrazu kulturowego obszaru gminy. Wcześniejsze formy ubogiego budownictwa mazurskiego (drewniane, gliniane i kamienne) zachowały się w formie szczątkowej. Ważnym dla rozwoju budownictwa było wynalezienie pieca kręgowego Fryderyka Hoffmana, które przyczyniło się do rozwoju budowy cegielni na terenie powiatu. Wydajność cegielni z piecem Hoffmana przyczyniła się do dynamicznego rozwoju budownictwa ceglanego. Pojawiały się dość powszechnie budowle murowane z cegły kryte dachówką. Nadal wykorzystywano jednak naturalny materiał jakim był kamień polny.

W latach 70. XIX w. na terenie gminy istniały majątki ziemskie ukształtowane już ok. poł. XVI w. (Sztynort Duży z folwarkami klucza sztyrnorkiego: Jerzykowo, Kietlice, Łabapa, Pniewo, Stawiska, Surwile, Sztynort Mały, Tarławki; majątki Rudziszki, Dąbrówka Mała, Lęgwarowo, Kliniki, Nowa Guja, Perły, Prynowo). Do 1932 r. powstały jeszcze majątki powyżej 100 ha (Maćki, Matyski, Pasternak, Róża, Różewiec, Wesołówko).

Od I wojny do końca II wojny światowej

Ważnym elementem krajobrazu była budowa Kanału Mazurskiego, który w zamierzeniach miał łączyć Jezioro Mamry z rzeką Pregołą. Jego budowę zaczęto w 1911 roku i przerwano w 1914. Wznowienie budowy nastąpiło w 1934 roku. W 1942 roku budowę przerwano po raz kolejny i nigdy nie wznowiono. Obecnie Kanał Mazurski przebiega przez tereny Polski i Rosji.

W latach 1913-1919 w koszarach zbudowanych przy obecnej ul. J. Bema stacjonował Dziesiąty Pułk Jędrów Konnych.

Ten spokojny rozwój powiatu przerwała pierwsza wojna światowa. Zajęcie miasta i terenu gminy w wyniku działań wojennych trwało krótko (sierpień - wrzesień 1914 roku) i nie przyniosło istotnych zniszczeń. Podobny charakter miały zniszczenia jakie nastąpiły w siedliskach wiejskich, budynkach użyteczności publicznej oraz infrastrukturze.

Na terenie gminy w okresie pierwszej wojny światowej powstały punkty oporu jako zespoły schronów koszarowych, schronów pogotowia i wartowni tzw. Giżycka Pozycja Polowa (GPP). Były to schrony bierne.

Po wojnie spór między Polską a Niemcami o przynależność Mazur rozstrzygnął plebiscyt na korzyść Niemiec. Prusy Wschodnie, w tym również interesujący nas obszar, oddzielone od Niemiec terytorium Polski, która odzyskała niepodległość po pierwszej wojnie światowej, były izolowane i zubożone.

Dojście do władzy w 1933 roku Adolfa Hitlera rozbudziło nadzieje na poprawę sytuacji regionu. Widocznymi zmianami, była rozbudowa obszaru miasta, która zaznaczyła się w budownictwie komunalnym (w latach 1936-1937 75 domów) i użyteczności publicznej. Zmiany polityczne prowadziły jednak do utraty tożsamości Prus na rzecz nowoczesnego totalitarnego państwa hitlerowskiego. Wprowadzenie systemu monopartyjnego, zmiany dawnych mazurskich nazw miejscowości - to widoczne, choć nie jedyne przejawy działania nowej władzy.

Porozumienia traktatu wersalskiego z 1919 roku zabraniały pokonanym Niemcom budowy umocnień, dlatego też początkowo nie pojawiły się na terenie gminy istotne formy tego budownictwa. Jednak w latach 1936-1939 na terenie obecnej gminy, w powiązaniu z Giżycką Pozycją Polową, wybudowano schrony bojowe piechoty tworzące łącznie tzw. Giżycki Rejon Umocniony (GRU). W mieście Węgorzewo w 1934 zaczęto budowę nowego kompleksu koszarowego po północnej stronie obecnej ul. J. Bema. W koszarach południowych i północnych stacjonował 2 pułk kawalerii w latach 1934-1939.

System Wielkich Jezior Mazurskich to atrakcyjny teren turystyczny, który wykorzystywano do wypoczynku letniego i sportów wodnych latem i lodowych zimą. Funkcjonowała żegluga, którą można było pokonać trasę z Węgorzewa do Pisz i Ruciane Nida. Punktem przystankowym szlaku wodnego była wyspa Upały z restauracją, Nad jeziorem Święcajty działało kąpielisko miejskie i „Jägerhöhe” dom leśny i schronisko. Na terenie gminy działał klub żeglarski i centrum bojerowe w Ogonkach. W mieście działały liczne hotele („Niemiecki Dom”, „Zamkowy”, „Następca Tronu”, „Dworcowy”, „Komm`s Hotel”) i schroniska.

Hitlerowskie Niemcy zmierzały ku wojnie. Atak na Polskę 1 września 1939 roku rozpętał drugą wojnę światową. Przesunięcie się działań wojennych na wschód spowodowało budowę kwater dowódczych. W otoczeniu kwatery Hitlera w Gierłoży powstały kwatery dowodzenia, w tym dwie na terenie gminy: Główna Kwatera Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa Wojsk Lądowych - „Mauerwald” w Przystani (1940-1944) oraz Polowa Kwatera Szefa Kancelarii Rzeszy Hansa Lammersa w Radziejach (1940-1944).

Działania wojenne prowadzone początkowo z dala od terenów obecnej gminy Węgorzewo, po załamaniu się potęgi militarystyki hitlerowskiej, zbliżyły się nieuchronnie do granic Prus Wschodnich, a tym samym do terenu gminy. Armia Czerwona dotarła do granic Prus w październiku 1944 roku. Rozpoczęta wcześniej ewakuacja ludności, trwała do końca 1944 roku. Wsie, majątki dworskie i zabudowa kolonijna znacznie się wyludniły.

Okres od roku 1945 do pocz. XXI w

W styczniu 1945 roku ziemie powiatu węgorzewskiego zajęły oddziały Armii Czerwonej, w ślad za nimi ruszyła polska ludność przygraniczna. Symboliczne przekazanie władzy przez Rosjan stronie polskiej nastąpiło 21 maja 1945 roku. Omawiany teren włączono do Polski, administracyjnie do woj. olsztyńskiego, a główne miasto przedwojennego powiatu Angerburg nazwano Węgorzewo. Utrzymano również powiat. Położenie wpłynęło na dość szybkie osiedlanie się ludności polskiej w dobrze zachowanych wsiach. Znaczej likwidacji uległy linie kolei normalnotorowej. Lata powojenne to nie tylko zmiana przynależności państwowej terenu dawnego powiatu Węgorzewo, ale również tworzenie nowej administracji i zrębów nowego systemu politycznego. System ten wywarł znaczący wpływ na przekształcenia własnościowe, światopoglądowe, gospodarcze i planistyczne. Rolniczy charakter powiatu węgorzewskiego ze słabo rozbudowanym przemysłem utrzymał się w okresie powojennym. Ustrój socjalistyczny, funkcjonujący wówczas w Polsce, dopuszczał wprawdzie własność prywatną, jednak dominującą stała się własność państwowa i spółdzielcza. Zniszczone w 80% tereny zabudowy miejskiej zostały w znacznym stopniu upaństwowione, a nowa zabudowa powstawała wbrew dawnym podziałom geodezyjnym. Dawne majątki, jak i część gruntów dawnych wsi zostały włączone do Państwowych Gospodarstw Rolnych, akweny wodne zagospodarowywały Państwowe Gospodarstwa Rybackie, lasy upaństwowiono. Z czasem jednak miejsce prywatnego handlu zajęły spółdzielnie – Spółdzielnia Spożywców Społem, Miejski Handel Detaliczny i Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska. Scentralizowany system zarządzania i finansowania odcisnął swoje piętno na wielu dziedzinach życia ludności, między innymi na oświacie, kulturze i ochronie zdrowia. Wprowadzanie zasad planowania przestrzennego

powodowało zmiany zabudowy wsi z Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi jak i standardowymi zagrodami chłopskimi. Krajobraz mazurski ulegał przeobrażeniom. W wyniku reformy administracyjnej z 1975 r., zwiększono liczbę województw i zlikwidowano powiaty, na omawianym terenie utworzono Miasto i Gminę Węgorzewo i włączono do województwa suwalskiego. Był to okres intensyfikacji systemowego budownictwa i rozwoju firm państwowych. Na terenie dawnych majątków dworskich pojawiała się nowa utylitarna zabudowa produkcyjna oraz osiedla domów z betonu. Widoczną pozostałością tego okresu są ponadto jednorodne sklepy GS i zlewnie mleka. W okresie międzywojennym w Systemie Wielkich Jezior Mazurskich rozwijał się ruch turystyczny. Baza turystyczna zniszczona w czasach wojennych, była stopniowo odbudowywana. Wiele ośrodków wypoczynkowych wznosiły zakłady przemysłowe z całej Polski.

Przemiany społeczno-polityczne, które dokonały się w Polsce po 1989 roku, doprowadziły między innymi do zmian własnościowych. Ich pierwszym przejawem była komunalizacja majątku państwowego, prywatyzacja i wyprzedaż nieruchomości rolnych Skarbu Państwa. Proces ten, trwający do dzisiaj, obok skutków pozytywnych (tworzenie nowych przedsiębiorstw prywatnych, rozwój budownictwa, głównie prywatnego), rodzi też negatywne (bezrobocie, znaczne zróżnicowanie dochodów społeczeństwa). W sferze usługowej wyraźnie dominują gospodarstwa agroturystyczne związane z obsługą ruchu turystycznego.

W 1998 roku dokonano kolejnej reformy administracyjnej, przywrócono wówczas powiaty, powstał powiat giżycki w którego skład weszło miasto i gmina Węgorzewo. Powiat węgorzewski utworzono 1 stycznia 2002 roku. Zmniejszono również liczbę województw likwidując województwo suwalskie i tworząc województwo warmińsko - mazurskie z siedzibą w Olsztynie, w którego skład weszło Miasto i Gmina Węgorzewo w powiecie giżyckim, a od 2002 roku węgorzewskim.

Miasto i Gmina Węgorzewo, co już podkreślano, leży w systemie Wielkich Jezior Mazurskich, na obszarze znacznego ruchu turystycznego. Walory przyrodnicze (czyste powietrze, lasy, jeziora) wpływają na rozwój turystyki na tym terenie. Dynamicznie rozwija się agroturystyka. Specyfiką ostatnich lat jest powstawanie prywatnych, rodzinnych zagród letniskowych wytyczanych od nowa lub tworzonych w wyniku przekształceń. Odkrywane są dla turystyki zapomniane zespoły fortyfikacyjne w Mamerkach - Przystani oraz Kanał Mazurski. Okresowo, turystyczne uruchamiana jest linia kolejowa z Węgorzewa do Kętrzyna (dreżyny).

Dane dotyczące charakterystyki i historii gminy oraz zabytków gminnych opracowano na podstawie poprzedniej perspektywy GPOnZ, kwerendy archiwalnej w WUOZ, dokumentów strategicznych gminy oraz zasobów własnych

6.3 ZABYTKI NIERUCHOME Z TERENU GMINY

Na terenie gminy znajduje się szereg cennych obiektów zabytkowych, które zostały objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa, a także które znajdują się w gminnej ewidencji zabytków. GEZ w formie kart adresowych zgodnych ze wzorem MKiDN została opracowana w okolicy roku 2010, jednak nie została przyjęta zarządzeniem Burmistrza. Włączanie i wyłączanie obiektów z GEZ będzie prowadzone w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, zgodnie z przepisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10.09.2019 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego rejestru zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Rejestr zabytków nieruchomych obejmuje w mieście Węgorzewo zabytkowy układ urbanistyczny i 12 obiektów, a na terenie gminy 75 obiektów w tym w zespołach i jedna linia kolejowa, co daje łącznie 1 układ urbanistyczny, 86 obiektów oraz 1 zabytek liniowy. Rejestr zabytków archeologicznych obejmuje dwa stanowiska objęte wpisem do rejestru zabytków nieruchomych i trzy stanowiska na terenie gminy, co daje łącznie 5 stanowisk.

Zasób zabytków zawiera obiekty wpisane do rejestru zabytków i obiekty objęte wojewódzką i gminną ewidencją zabytków. Budynki stanowią grupy o różnych funkcjach użytkowych, różnym przeznaczeniu, różnej formie przestrzennej i o różnym stopniu zachowania. Obiekty kubaturowe występują w formie zabudowy skupionej lub rozproszonej. Powstawały w XIX i XX wieku, jednak większość budynków pochodzi z przełomu XIX i XX wieku oraz z okresu międzywojennego.

Na omawianym terenie są również obiekty liniowe (aleje i nieczynne linie kolejowe). Zmieniły one na trwałe naturalny sposób ukształtowania terenu i w większości służą obecnie komunikacji kołowej.

Cmentarze są obiektami usytuowanymi w pobliżu zabudowy i układów liniowych oraz w przestrzeni krajobrazu. Obecnie, po likwidacji zabudowań na koloniach i wtórnych zalesieniach terenu, można je odnaleźć w najmniej spodziewanych miejscach.

Pod powierzchnią ziemi niezależnie od obecnego ukształtowania terenu odnaleziono archeologiczne ślady obecności człowieka z różnych epok. Teren gminy objęto planowymi badaniami archeologicznymi w formie tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski.

Budownictwo

Forma obiektów omawianego terenu była zależna od środowiskowych trendów, z czasem jednak na charakter zabudowy miały wpływ tendencje ogólnopruskie, a następnie ogólnoniemieckie (style historyzujące, secesja, międzywojenny styl narodowy). Wielkość budowli i różnorodność form zdobniczych zależała od zamożności mieszkańców, co miało wpływ także na rodzaj stosowanego materiału budowlanego (drewno, kamień, glina, szachulec, cegła, beton). Publiczna, przemysłowa i infrastrukturalna oraz publiczna zabudowa wsi (dworce, szkoły, urzędy, tartaki, gorzelnie, młyny, wiatraki) miały charakter zunifikowany, najczęściej w formie neogotyckich budowli lub obiektów licowanych cegłą. Mimo burzliwych dziejów tych ziem, stosunkowo dobrze zachowały się chłopskie zabudowania wsi z przełomu XIX/XX w. Część wsi uzupełnionych zostało formami z okresu międzywojennego. Ważnym elementem zabudowy wsi były zespoły dworskie. Na terenie gminy zachowała się znaczna liczba obiektów związanych z ziemiaństwem wschodniopruskim. Czołowymi obiektami są pałace w Sztynorcie Dużym, Rudziszkach, Dąbrówce Małej, Lęgowarowie; dwory w Klinikach, Maćkach, Matyskach, Nowej Gui, Pasternaku, Perłach, Prynowie, Róży, Różewcu, Wesołówku. Niemal w pełni zachowały się folwarki klucza sztynorckiego: Jerzykowo, Kietlice, Łabapa, Pniewo, Stawiska, Surwile, Sztynort Mały, Tarławki, z dworami w Pniewie, Surwilach, Sztynorcie Małym i Tarławkach. Z wyjątkiem pałacu w Sztynorcie Dużym o szesnastowiecznym rodowodzie, wszystkie obiekty pochodzą z XIX w. i prezentują różne typy siedzib od skromnego domu na planie prostokąta w układzie dwutraktowym do układu rozbudowanego kilku brył z pełnym programem pomieszczeń reprezentacyjnych. W większości są to obiekty o przebudowanych wnętrzach, pozbawionych pierwotnego wystroju.

Większość obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków, jak również objętych Gminną Ewidencją Zabytków) użytkowana jest zgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem lub pełni funkcje zbliżone do pierwotnych. Dotyczy to przede wszystkim obiektów sakralnych, mieszkalnych i usługowych, w przypadku których stosunkowo łatwe jest utrzymanie funkcji pierwotnych.

Wiele obiektów zabytkowych na terenie gminy stanowi własność prywatną. Utrzymywanie ich i remontowanie regulują możliwości finansowe właścicieli. Zagrożeniem dla ich zachowania jest zmiana własności i funkcji z rolniczej na letniskową.

Obiekty sakralne są utrzymywane i na bieżąco remontowane. Istnieją jednak potrzeby remontowe. Kościoł w Węgielsztynie oraz w Radziejach były w ostatnich latach remontowane.

Domy w zagrodach wiejskich należące do osób prywatnych są w większości przypadków utrzymywane i użytkowane na cele mieszkalne. Część zagród, zwłaszcza we wsiach nad jeziorami, jest przeznaczana na funkcje letniskowe.

Cmentarze ewangelickie nie są użytkowane. W większości pozostają w krajobrazie jako trudnodostępne kompleksy zielone, a zachowane nagrobki pozostają ukryte wśród krzewów.

Budownictwo sakralne

Grupa zabytkowych obiektów sakralnych na terenie gminy jest stosunkowo nieliczna. W samym mieście są trzy kościoły zabytkowe: ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. Piotra i Pawła z lat 1605-1611, katolicki p.w. Dobrego Pasterza z 1913 r. i ewangelicki kościół p. w. św. Krzyża z lat 1930-1933 ob. wykorzystywany przez ewangelików i grekokatolików oraz dawny ewangelicki dom parafialny ob. cerkiew prawosławna p. w. św. Piotra i Pawła. Na terenie wsi, zgodnie z podziałem parafialnym zachowały się ewangelickie zespoły sakralne, obecnie użytkowane przez katolików. Kościół parafialny, ewangelicki, ob. rzymskokatolicki w Radziejach z 1827 r. oraz ewangelicki ob. rzymskokatolicki w Węgielsztynie z ok. poł. XV w.- wielokrotnie przebudowywany.

Obiekty infrastruktury technicznej i użyteczności publicznej

W okresie międzywojennym na terenie powiatu, a tym samym miasta i gminy Węgorzewo istniała gęsta sieć kolejowa. Do chwili obecnej zachowała się jedna sezonowo czynna linia kolejowa z Węgorzewa do Kętrzyna. Przeszła istnieć linia normalnotorowa z Węgorzewa do Kruklanek i dalej do Olecka i do Giżycka. Podobny los spotkał linię prowadzącą do Gołdapi (1899 r.) i do Gierdawy (1898 r.), przy dwóch ostatnio wymienionych liniach usunięto również budynki. Pozostałością tego systemu są jeszcze nasypy kolejowe, wiadukty i mosty.

Z zabudowań wiejskich na uwagę zasługuje kompleks przemysłowy powiązany z tartakiem w Kolonii Rybackiej. Dobrze zachowanym, ciekawie ukształtowanym zespołem są zabudowania rybacówki w Kolonii Rybackiej. Z nielicznych karczem najciekawszy jest obiekt w Trygornie.

Charakterystycznym drewnianym obiektem jest leśniczówka w Dużym Kamieniu, o dobrze zachowanej bryle i wnętrzach.

Unikalne z uwagi na całkowite ukończenie jest kompleks śluzy, jazu i strażnicy wodnej w Gui-Piaskach. Jednak obiekty te należy traktować łącznie z Kanałem Mazurskim jako zabytek techniki na całej długości.

Obiekty architektury militaris

Omawiany teren wchodzi w skład dużego obszaru fortyfikacyjnego tworzonego od 1915 r. /Giżycka Pozycja Polowa/ z dwoma Punktami Oporu wyposażonymi w bierne schrony koszarowe, pogotowia i wartownie. Kolejna faza rozbudowy fortyfikacji miała miejsce w latach 1936- 1939 /Giżycki Rejon Umocniony/. Z tego czasu pochodzą trzy schrony bojowe. Schrony są niestety zburzone i pozbawione wyposażenia. Dodatkowymi kompleksami fortyfikacyjnymi są kwatery: Główna Kwatera Dowództwa Wojsk Lądowych (OKH) i Kwatermistrzostwa Wojsk Lądowych - „Mauerwald” w Przystani i Polowa Kwatera Szefa Kancelarii Rzeszy Hansa Lammersa w Radziejach, kompleksy te są uzupełnieniem siedziby Hitlera w Gierłożu. Dodatkowo zachowały się umocnienia polowe budowane w 1944 r. - transeje z betonowymi cylindrycznymi umocnieniami /Kochtopfe/ oraz rowy przeciwczołgowe.

Działania konserwatorskie wobec różnorodnej grupy jaką są zabytki budownictwa muszą być prowadzone z uszanowaniem pierwotnych elementów obiektów oraz w technologiach materiałach zbliżonych do stosowanych pierwotnie (np. tynki wapienne, okna drewniane, dachówka ceramiczna). Każdy przypadek jest indywidualny i podjęcie prac remontowych lub konserwatorskich wymaga specjalistycznej wiedzy, a przede wszystkim uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków

Zabytkowe cmentarze

Na terenie miasta i gminy Węgorzewo zachowało się ponad 60 obiektów cmentarnych. Są to przede wszystkim nieczynne cmentarze ewangelickie, głównie wiejskie, rzadziej rodzinne (rodowe), założone przeważnie w XIX w. Kilka obiektów należy do grupy cmentarzy wojennych z I i II wojny światowej. Duży cmentarz ewangelicki w Węgorzewie został przekształcony w komunalny. Większość cmentarzy jest położona w miejscach eksponowanych (wzniesienia, pagórki, wzgórze), najczęściej w pobliżu wsi, dworu, sporadycznie w parku. Założenia cmentarne są z reguły skromne (głównie na planie prostokąta). Rzadko występują aleje dojazdowe jak w Dąbrówce Małej. Wśród form sepulkralnych dominują nagrobki betonowe lub lastrikowe w kształcie skrzyni. Rzadko spotyka się krzyże żeliwne. Na obiektach wojennych przeważają płytki betonowe, stelle oraz krzyże. Wyjątkowo występują kaplice rodowe (Sztynort). Do najwartościowszych obiektów należy zaliczyć cmentarze ewangelickie w Sztynornie, Gui, Kału, Pilwie (rodowy), Pniewie (za torem), Rydzówce, Tarławkach, Trygornie, Węgielsztynie. Obiekty te posiadają dość dobrze zachowany starodrzew, a część z nich także interesujące nagrobki o cechach zabytkowych. Należy szczególnie podkreślić walory artystyczne krzyży żeliwnych, które występują sporadycznie (zachowały się np. w Trygornie, Sztynornie, Gui). Bezsprzecznie najciekawszym obiektem jest cmentarz w Sztynornie z dobrze zachowaną kaplicą, gdzie do końca II wojny światowej spoczywali członkowie rodu Lehndorffów. Mimo znacznej dewastacji cmentarza przetrwały tam liczne groby, m.in. oznaczone krzyżami żeliwnymi, mogiły żołnierskie oraz kilka drzew o pomnikowych wymiarach (sosna, buk). Niektóre cmentarze są obecnie trudne do odszukania w terenie z powodu kompletnej dewastacji (np. w Pniewie, Nowej Gui). Duże wartości historyczne posiadają cmentarze oraz mogiły wojenne z I i II wojny światowej. W zakresie tym wyróżniają się cmentarze w Węgorzewie oraz w Stręglu, gdzie spoczywają żołnierze niemieccy i rosyjscy polegli w latach 1914-1915.

Szczególnie ten pierwszy, usytuowany na wysokim brzegu jez. Świącayty, imponuje rozmachem założenia przestrzennego. Przykładem dobrej architektury sepulkralnej jest też cmentarz żołnierzy radzieckich zlokalizowany na wzgórzu w bezpośrednim sąsiedztwie szosy giżyckiej. Ogromna większość cmentarzy jest

bardzo ważnym elementem krajobrazowym, charakterystycznym dla pejzażu dawnych Prus Wschodnich. Dwa cmentarze wojenne z I wojny światowej zostały odrestaurowane w 1990 r. (Węgorzewo i Stręgiel).

Parki i zieleń komponowana

Na omawianym obszarze zachowało się 20 parków, w tym 18 dworskich oraz 2 miejskie. Parki dworskie mają charakter krajobrazowy i są z reguły usytuowane w sąsiedztwie dworu lub pałacu. Zdecydowana większość z nich pochodzi z XIX wieku. Tylko w pojedynczych przypadkach mamy do czynienia z wcześniejszym rodowodem (ok. XVII wieku - Sztynort). Część parków to obiekty kilkunastohektarowe (Sztynort, Rudziszki). Przeważają obiekty małe o powierzchni paru hektarów.

Stan zachowania parków dworskich jest zły. Nie prowadzono w nich, w okresie minionego pięćdziesięciolecia, prac pielęgnacyjnych i rewitalizacyjnych (poza wycinką uschniętych drzew). Brak opieki nad nimi spowodował, że parki są w dużym stopniu zarośnięte samosiejkami i mało czytelne. Wśród licznych parków na wyróżnienie zasługują obiekty w Sztynorcie, Rudziszkach, Łęgwarowie, w Węgorzewie przy ul. Reymonta, Klinikach. Są to parki pałacowe o charakterze krajobrazowym, z czytelnymi osiami i zróżnicowanym drzewostanem. Najstarsze egzemplarze drzew zachowały się w parku sztynorckim oraz w Rudziszkach i Węgorzewie. Większość obiektów parkowych pełni ważną rolę w miejscowym krajobrazie. Są one dobrze widoczne w panoramach wsi i zespołów dworskoogrodowych. Nieliczne parki zrosły się z pobliskimi lasami, zachowując jednakże swoje dawne układy przestrzenne (Nowa Guja, Rydzówka). W zasadzie jedynie park im. Helwina w Węgorzewie jest prawidłowo utrzymany i spełnia swoją rolę.

Układ urbanistyczny Węgorzewa

Naturalną linią kształtującą układ przestrzenny miasta był zachodni brzeg zakola rzeki Węgorapy. Założeniem miasta Węgorzewo stał się zamek krzyżacki wzniesiony w 1398 roku w pobliżu rzeki, był to niewielki obiekt niskiej rangi. Przy zamku powstało z czasem niewielkie osiedle służebne nazwane Wola (Freiheit). Na początku XVI w. w odległości kilkuset metrów założono osadę „Gerothwol”/„Geratwol” (Geratowa Wola), która otrzymała przywilej w 1514 roku. Z tej osady powstało miasto Węgorzewo. Nadanie praw miejskich osadzie w 1571 roku dało warunki rozplanowania i podziału urbanistycznego nowego miasta – Węgorzewa na bazie istniejącego już rozplanowania wsi. Wytyczono rynek o wymiarach 90 na 48 m na północny - zachód od zamku i na zachód od kościoła. Rynek łączył się z ulicą główną, która stanowiła oś wcześniejszego założenia. Równoległe do tej ulicy biegły dwie inne, które w całość łączyły uliczki poprzeczne. Miasto otoczono palisadą i zapewne fosą, w tej obronnej konstrukcji były trzy bramy z mostami zwodzonymi (Brama Polska - prowadząca do Giżycka, Brama Litewska prowadząca do Darkiejm i Brama Królewiecka). Z XVII wieku znanych jest pięć ulic: Gardawska, Most Krawców, Darkiejmska, Rastemborska, Królewiecka. Na rynku, w 1588 roku, wzniesiono dwupiętrowy ratusz w stylu późnego renesansu z wieżą zwieńczoną niewielką kopułą. Zabudowa wzdłuż ulic była zwarta. Przeważały domy drewniane, tylko nieliczne były murowane domy. Budynki wokół rynku miały podcienie. Miasto płonęło trzykrotnie w 1608, 1656, 1707 roku. W 1608 roku spłonął kościół, na miejscu którego wzniesiono w 1611 roku świątynię ewangelicką w stylu późnogotyckim (ob. katolicką p.w. św. Piotra i Pawła). Służebną osadę przyzamkową włączono do miasta dopiero w 1706 roku.

Panorama miasta z początku XVIII w autorstwa Jacoba Boydta (Angerburg in Altenansichtskarte, Selbstverlag der Kreisgemeinschaft Angerburg 1994, s.31.; Jarosz K., Łapo J.M., Rzecz o imię Helwigu, Węgorzewo 2002, s.7) ukazuje miasto widziane od strony wschodniej. Na pierwszym planie znajduje się znacznie rozbudowany zamek węgorzewski w stylu barokowym, do którego prowadzi wjazd po moście. Wjazd do miasta jest oddalony w kierunku północnym. W panoramie dominują domy parterowe, ustawione szczytem do ulicy, w zwartej zabudowie (murowany dom tego typu zachował się w Giżycku i pochodzi z XIX w.). Dom przy ul. Teatralnej pochodzi z przełomu XIX/XX w. Nieliczne domy piętrowe stoją w pobliżu kościoła i rynku a ich wygląd jest mało czytelny. Zabudowa z tych czasów była nadal głównie drewniana. W wyniku badań archeologicznych, udało się odkryć części domów jedno i dwuizbowych przy ob. ul. Krzywej. Tego typu budynki określa się mianem domów budników. Nieliczne tego typu obiekty zachowały się na terenie pobliskiej suwalszczyzny i pochodzą z XVIII i XIX wieku. Forma takich domów była znana i popularna na terenie Mazur od XVII wieku. W panoramie miasta widoczne są ponadto budowle powiązane z rzeką: młyn i jaz wodny. Skala miasta w stosunku do rzeki wskazuje na duże znaczenie systemu wodnego w jego funkcjonowaniu.

Jak widzimy w planie z lat 1717–1724 zamek /Jarosz K., Łapo J.M., Rzecz o imię Helwigu, Węgorzewo 2002, s.12-13 / leżał na sztucznej wyspie pomiędzy rzeką i kanałem. Widoczny na planie zamek nie ma już

żadnych cech budowli krzyżackiej. Jego usytuowanie pokrywa się jedynie z lokalizacją zamku zakonnego. Zarys zamku jest niemal identyczny jak obecnie.

Z przeprowadzonych badań wiadomo, że obecny zamek w swojej najstarszej fazie pochodzi z XVI w. Samo miasto jest otoczone umocnieniami z bastionami. Od koryta rzeki przed zamkiem od strony południowej w kierunku rynku i dalej do zakola rzeki biegnie kanał służący spławianiu drewna, który podzielił miasto i Rynek. Główna ulica łączy teren zamkowy z rynkiem i pokrywa się z przebiegiem obecnej ul. Zamkowej. Sieć ulic nie ma regularnego charakteru pokrywają się one w przybliżeniu z przebiegiem obecnych ulic w centrum miasta. Na planie duże obszary miasta zajmują ogrody. W zachodniej części miasta znajdują się dwie ulice stodołne. Z miasta wiodą drogi do Wystrucia, Kętrzyna i Giżycka.

W 1729 roku na terenach ogrodów zamkowych wytyczono Nowy Rynek, przy którym stało trzynaście domów. Ocalał tylko jeden dom. Jest to budynek murowany, parterowy z wystawką w dwuspadowym dachu, ustawiony do Rynku kalenicowo. W 1740 roku przy ob. ulicy Pionierów zakończono budowę koszar dla 100 kirasjerów. Podobnie jak dom przy rynku były to domy ustawione do ulicy kalenicowo. Znaną są zdjęcia tych budynków i są to obiekty typowe dla czasów powstania. Taki typowy dom kalenicowy wykształcił się w okresie nowożytnym z połączenia dwóch domów dwuizbowych i był popularny na rozległym terenie Prus, Litwy i Mazowsza zarówno na wsi jak i w mieście. Miał plan prostokąta. Wejście do budynku poprzez sień, umieszczono pośrodku ściany kalenicowej. Sień umieszczona centralnie zajmowała całą szerokość budynku. Wyjście z sieni prowadziło na podwórze. Z boków znajdowały się po dwie izby w trakcie frontowym i podwórzowym, każda była doświetlona dwoma oknami. Uzyskiwano tym samym charakter symetrycznych, pięciosiowych elewacji podłużnych i cztery izby mieszkalne. W przypadku domów węgorskich sień środkowa była bardzo szeroka, jak przejazd bramny. Wiązało się to zapewne z funkcją koszarową i potrzebą korzystania ze sprawnej komunikacji.

W Węgorzewie nie wykształcił się typ kamienicy mieszczańskiej znany z innych miast z terenu Prus, jednak na stosowane tutaj rozwiązania miały wpływ liczne tendencje wykształcone przez wieki, a znane z zachowanych przykładów na terenie Prus Wschodnich, Zachodniego Mazowsza i Zachodniej Litwy.

Jeszcze w XVIII wieku pojawiły się bruki na części ulic. W 1730 roku na głównych ulicach ustawiano lampy oliwne, do których olej produkowano w miejscowej olejarni. W 1733 roku podjęto akcję wymiany pokryć dachów z gontu i słomy na dachówkę. W 1736 roku dokonano generalnego porządkowania miasta. W 1740 roku oddano do użytku miejski wodociąg zaprojektowany przez von Suchdolca i hydraulika Sacka. Mieszkańcy Węgorzewa utrzymywali się handlu i rzemiosła. W 1818 roku rozebrano bramy miejskie zasypano fosy i usunięto mosty zwodzone.

Przemiany społeczne i polityczne jakie zaszły w II połowie XIX wieku to: reformy wojskowe, administracyjne, a zwłaszcza gospodarczo-przemysłowe spowodowały znaczne przeobrażenie miasta. Szczególny wpływ na zmiany w rozwoju miasta miała budowa linii kolejowych, które łączyły miasto z Gierdawą (1898) Gołdapią (1899) Kruklankami (1905) i Ketrzynem (1907). Powstanie stacji kolejowej doprowadziło do budowy całego systemu budynków przynależnych do rangi stacji. Powstał dworzec z magazynem spedycji kolejowej jak i parowozownia z budynkiem administracyjnym. Granice stacji wyznaczały nastawnie, a nad całością dominowała kolejowa wieża wodna. Obsługa stacji wymagała całego sztabu ludzi, dla których wzniesiono typowe domy kolejowe.

Zabudowa miejska rozwinęła się w sposób naturalny w kierunku kolei. Rozwój miasta powodował wydzielanie kolejnych kwartałów zabudowy i nowy podział parcel budowlanych również w miejscach dawnych ogrodów. Powstały wówczas nowe budynki noszące już cechy budownictwa przełomu wieków, kiedy to wprowadzono normy budowlane i stosowano zdobnictwo historyzujące lub secesyjne. Wiele wcześniej wybudowanych domów w wyniku remontów otrzymało nową formę lub zostało całkowicie przebudowanych. Na szybki rozwój budownictwa murowanego miał wpływ rozwój technologiczny i budowa nowych cegielni z piecem Hoffmana. Kontakty z całymi Niemcami, które umożliwiała kolej przyczyniły się do rozwoju infrastruktury miejskiej, rzemiosła i handlu. W 1901 roku w Węgorzewie zbudowano sieć gazowniczą. W zabudowie miasta pojawiły się budynki w formach architektury neogotyckiej z obszernymi stalowymi zbiornikami na gaz i koks. Symbolem nowoczesnego wówczas systemu wodociągów i kanalizacji miejskiej stała się wieża wodna. Zabudowę miasta uzupełniały budynki oświatowe, szpitalne (w tym zespół Bethesda), przemysłowe (np. fabryka kafla). Ważnym elementem, który pojawił się w panoramie miasta były budynki koszarowe wzniesione we wschodniej jego części. Rozwój turystyki i uruchomienie żeglugi po jeziorach mazurskich przyczyniły się do sezonowego ruchu miłośników sportów wodnych. W mieście i jego okolicy pojawiły się budowle związane z wioślarstwem, żeglarsstwem oraz kąpieliska.

Krótkie zajęcie miasta przez wojska rosyjskie w wyniku działania I wojny światowej nie przyniosło zniszczeń. Miasto w okresie międzywojennym wzbogaciło się o kościół Św. Krzyża, koszary, budynki publiczne, kamienice i domy jednorodzinne.

W wyniku działań II wojny światowej zabudowa miasta uległa zniszczeniu w blisko 80%. Przystępując do powojennej odbudowy centrum miasta zachowano układ wykształconych ulic, nie zachowano jednak podziału dawnych parcel. Nowa zabudowa to ciągi bloków wzdłuż przyrynkowych pierzei i w głąb kwartałów, niestety, zacierająca dawny charakter miasta. Próba nawiązania do skali miasta, wykształconej przez stulecia, jest zabudowa zachodniej pierzei nowego rynku.

Historyczne układy ruralistyczne

Wsie terenu gminy mają przeważnie XV lub XVI -wieczny rodowód. Kształtowały się w dwojaki sposób: w powiązaniu z siedliskiem dworskim lub w sposób czynszowo – zagrodowy /wsie zagrodowe/. Te pierwsze poza zespołami dworskimi mają zabudowę składającą się z czworaków i dwojaków usytuowanych wzdłuż jednej ulicy. Zabudowa pochodzi głównie z przełomu XIX i XX w. i ma charakter kalenicowy. Przeważają wsie ulicowe /Klimki, Maćki, Perły/. Duży kompleks wsi powiązanych z majątkami stanowią dobra dzierżawne klucza sztyrnorkiego /Jerzykowo, Łabapa, Pniewo, Surwile, Stawiska, Sztynort Mały, Tarławki/ utworzone ok. poł. XIX w.

Licznie reprezentowane wsie zagrodowe to ulicówki. Poza wsiami ulicowymi są również wielodrożnice /Węgielsztyn, Guja i Radzieje/ ze zróżnicowaną zabudową. Silnie rozbudowany układ z załączkami pierzei mają Radzieje. Przeważa w nich zabudowa z przełomu XIX/XX w. Ich zabudowę stanowią przeważnie gospodarstwa rolne składające się z frontowego domu mieszkalnego i budynków gospodarczych wokół prostokątnego podwórza. Murowany dom to przeważnie, omówiony wyżej, typowy dom kalenicowy. Dom tego typu mógł być rozbudowywany poprzez dodanie izb z obu stron sieni. Budynki gospodarcze zazwyczaj wznoszono prostopadle do domu z użyciem kamienia i cegły. Drewniana stodoła ustawiona równolegle do domu zamykała podwórze.

W trakcie odbudowy ze zniszczeń po pierwszej wojnie światowej pojawiły się nowe typy budynków (np. w miejscowości Kolonia Rybacka) mające charakter stylu narodowego lub typowo willowy, indywidualny rozkład. Ciekawym elementem krajobrazu wiejskiego są typowe powtarzalne domy osadnicze typu zydlung pojawiające się zwłaszcza przy zakładach przemysłowych, w odbudowywanych wsiach i siedliskach dworskich.

Ważnym elementem wsi parafialnych był kościół z terenem przykościelnym. W takich wsiach pojawiły się karczmy składające się z zabudowań usługowo- mieszkalnych i gospodarczych (między innymi stajni dla podróżnych). Przy karczmach powstawały również sale zgromadzeń wiejskich.

Z budynków publicznych we wsiach przeważały szkoły, głównie jednoklasowe rzadziej dwu- i wieloklasowe. Budynki oświatowe pochodzą głównie z pocz. XX wieku, kiedy to z funduszu ministerstwa osadnictwa stawiano obiekty upamiętniające dwustulecie powstania Królestwa Pruskiego.

We wsiach, przez które wiodła linia kolejowa powstawały stacje składające się z budynku dworcowego z magazynem spedycji kolejowej, szaletu, domu mieszkalnego i budynków pomocniczych. Zespoły stacji miały jednolicie rozlokowane budynki składowe, jednorodne plany zabudowy i formy architektoniczne. W wyniku zniszczeń w okresie pierwszej wojny światowej ich forma ulegała przeobrażeniom.

Uzupełnieniem krajobrazu jest zabudowa kolonijna o formach jak we wsiach chłopskich. Stałym elementem wszystkich wsi są cmentarze, zdarza się, że w jednej wsi jest kilka cmentarzy - wiejski, dworski i rodzinne.

Obiekty mieszkalne stanowią największą grupę zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków. W wielu przypadkach ochroną objęto również towarzyszące im budynki gospodarcze – stajnie, obory czy chlewy. Stan ich zachowania jest zróżnicowany, przeważnie jednak zadowolający. Część obiektów wpisana do gminnej ewidencji zabytków już nie istnieje, należy zatem dokonać przeglądu i aktualizacji zasobów GEZ.

Kolejną, niewielką liczebnie, grupę stanowią obiekty pełniące niegdyś funkcje użyteczności publicznej, takie jak np. dawne szkoły czy dworce kolejowe, zamienione już obecnie na budynki mieszkalne. Do GEZ wpisano również kilka remiz strażackich.

Gmina Węgorzewo ze względu na swoją historię posiada na swoim terenie dużą grupę cmentarzy różnych wyznań. Zdecydowanie najwięcej jest cmentarzy ewangelickich, najczęściej w złym lub bardzo złym stanie

zachowania. Najlepiej prezentują się aktualnie użytkowane cmentarze rzymskokatolickie (w tym komunalne i przykościelne).

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 2187 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. Rozporządzenie MKiDN z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1609).

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonej tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów;
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania;

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić: 1) prace konserwatorskie, 2) prace restauratorskie, 3) badania konserwatorskie – na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Należy podkreślić, że główną zasadą konserwatorską podczas planowania remontu obiektu zabytkowego jest wykonanie go przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją, tj. obowiązuje zasada kontynuacji tradycyjnych materiałów i technologii (w zależności od konkretnego budynku - tj. kamień, cegła, drewno, szkło, dachówka ceramiczna w kolorze ceglasczerwonym, blacha miedziana, cynkowa lub tytanowo - cynkowa, gont, łupek, tynki, zaprawy i farby, które pozwolą na „oddychanie” muru), charakterystycznych dla okresu powstania obiektu - takie rozpoznanie winno wynikać np. z badań archiwalnych (źródeł ikonograficznych, fotograficznych, pisanych itp.) lub badań konserwatorskich substancji zabytkowej obiektu (dotyczy to głównie prac na elewacji, klatkach schodowych, piwnicach, werandach/balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wobec wszelkiej stolarki otworowej - okna i drzwi) – niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych np.: stolarka otworowa wykonana z PCV, blachodachówka/gont bitumiczny, czy styropian/wełna do ocieplania zewnętrznego.

W celu uzyskania aktualnych informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków należy skorzystać z archiwów Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie, w przypadku gminnej ewidencji zabytków Burmistrz Gminy Węgorzewo prowadzi regularnie aktualizowany zasób kart GEZ – informacje na temat zabytków wchodzących w skład ewidencji zawarte są w odpowiednim zarządzeniu Burmistrza Gminy Węgorzewo.

Zagrożenia dla zabytków nieruchomych z terenu gminy

Do istotnych zagrożeń obiektów zabytkowych na terenie gminy należy zaliczyć tzw. zagrożenia techniczne. Pierwotny układ komunikacyjny, na który nałożone są wszelkie współczesne rozwiązania drogowe, kumuluje się niekorzystnie w odniesieniu do wszelkich budowli, szczególnie zaś tych, które są obiektami zabytkowymi. Emisje gazów, zanieczyszczeń atmosferycznych, to następna z przyczyn degradujących elewacje pokryte tynkami tradycyjnymi.

Tradycyjna kultura ludowa, której materialnym wyznacznikiem jest budownictwo wiejskie, podlega dynamicznym zmianom tak w funkcji obiektów, jak i w formie. Lokalne społeczności wioskowe, dla których tradycyjne wzory postępowania były wyznacznikiem wartości kształtujących tę społeczność, odchodzą w przeszłość. Nowatorskie trendy gospodarowania niszczą lub wręcz eliminują pozostałości dawnej architektury budowlanej. Na terenie gminy Węgorzewo spotyka się coraz mniej przykładów tradycyjnego budownictwa wiejskiego. Można by powiedzieć, że stan techniczny budynków jest determinowany stanem świadomości o ich historycznej funkcji oraz uświadamianej potrzebie adaptacji we współczesnym społeczeństwie.

Do istotnych zagrożeń należą indywidualne postawy oraz przypisane im wartości, które są wyznacznikiem działań, skutkujących decyzjami nie zawsze pomyślnymi dla substancji zabytkowej. Ważnym na dzień dzisiejszy problemem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet programów rewaloryzacyjnych. Swoisty determinizm ekonomiczny niezbędny w prawidłowo postrzeganej polityce ochrony dóbr zabytkowych, to warunek szczególnie, którego dopełnienie pozwoli mieć nadzieję, że w czasie rozsądnym do przewidzenia, uda się zrealizować wszystkie zadania związane z rewaloryzacją.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wszelkie prace przy obiektach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia konserwatora zabytków.

Do Rejestru Zabytków Ruchomych Województwa Warmińsko - Mazurskiego zostało wpisane wyposażenie zabytkowych świątyń (łącznie 3 decyzje). Rejestr zabytków ruchomych obejmuje na terenie miasta 23 obiekty, a na terenie gminy 15 obiektów, co daje łącznie 38 obiektów. Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytków wpisanych do inwentarza muzeum. Zabytki ruchome miasta i gminy stanowią własność związków wyznaniowych.

W celu uzyskania informacji na temat lokalizacji i charakterystyki zabytków ruchomych należy skontaktować się z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Olsztynie

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy. Środowisko kulturowe gminy zawiera stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski i obejmują arkusze 26-67, 27-65, 27-66, 27-67, 28-65, 28-66, 28-67, 29-65, 29-66, 29-67, 30-65, 30-66, 30-67, 30-68, 31-65, 31-67 oraz 31-68. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze. Stanowiska datowane są od epoki pradziejowej przez okres wpływów rzymskich, średniowiecze, a kończąc na okresie nowożytnym.

Do obiektów najcenniejszych należą te, które posiadają tzw. własną formę krajobrazową. Są to grodziska pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Perłach st. 1 i Węgielsztynie st. 1, osiedla obronne z wczesnej epoki żelaza w Tarławkach st. 1 i Węgorzewie st. 12 i średniowieczna osada palowa (tzw. „palafit”) w Sztynorcie st. 1. Oprócz grodzisk własne formy krajobrazowe posiadają cmentarzyska kurhanowe o różnej (głównie wczesnożelaznej) chronologii zlokalizowane w Ogonkach st. 1 i Stręglu st. 9.. Do bardzo specyficznych form obiektów archeologicznych z tej kategorii można zaliczyć także most, prawdopodobnie średniowieczny, którego relikty odkryto w Kalu st. 1. Przy tej kategorii zabytków archeologicznych należy także wspomnieć o zamku krzyżackim w Węgorzewie st. 14 i zespole staromiejskim (Węgorzewo st. 15). Wszystkie wymienione stanowiska są niezwykle cennymi przykładami budownictwa obronnego, mieszkalnego i sepulkralnego z różnych okresów i posiadają duże walory poznawcze.

Pozostałe stanowiska zalicza się do tzw. obiektów płaskich, nie zaznaczających się na powierzchni gruntu. Należą do nich ślady osadnictwa, osady, obozowiska i cmentarzyska ciałopalne z różnych okresów pradziejów, średniowiecza i okresu nowożytnego o różnej wartości. Do najcenniejszych pod względem poznawczym należy zaliczyć: Węgorzewo st. 1 i 24, Ruską Wieś st. 3, 4 i 7, Trygort st. 13, Sztynort st. 5, Ogonki st. 3 i 12, Stręgiel st. 2, 10 i 15, Pniewo st. 2, Przysań st. 1 i Sosnowkę st. 1

Zagrożenia dla zabytków archeologicznych z terenu gminy

Przede wszystkim należy podkreślić, że wszelkie inwestycje, które wiążą się z pracami ziemnymi, takie jak np. kanalizacja, wodociągi, inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe, budowa dróg, obwodnic, lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa, planowane zalesienia, melioracje, regulacje cieków wodnych itp., stanowią istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Do takich inwestycji w najbliższych latach należy zaliczyć następujące projekty:

- budowa elektrowni wiatrowych;
- budowa kanalizacji sanitarnej;

- budowa przydomowych oczyszczalni ścieków w sołectwach gminy;
- rozbudowa sieci dróg gminnych i powiatowych;
- budowa obiektów rekreacyjno – sportowych.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych z terenu gminy znajduje się na terenach rolnych, łąkach oraz nieużytkach. Stanowiska występują z reguły w pobliżu cieków wodnych, jezior lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu. Z racji intensywnej uprawy roli, niemal wszystkie stanowiska są potencjalnie narażone na zniszczenie, ale ze względu na stopień zagrożenia i ich wartość poznawczą należy je zróżnicować i adekwatnie z nimi postępować.

Przy szczególnie ważnych stanowiskach archeologicznych (zwłaszcza tych posiadających własną formę terenową – grodziska i kurhany), w ich obrębie i otoczeniu powinien obowiązywać całkowity zakaz zabudowy. W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowisk archeologicznych właściwy miejscowo konserwator zabytków może nakazać wykonanie wyprzedzających inwestycję badań archeologicznych.

W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowiska należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne, a w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny. Ewentualne granice stref badań powinny zostać ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub określone na mocy decyzji o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego.

Należy zwrócić baczną uwagę na prace ziemne podczas działalności inwestycyjnej w obrębie poszczególnych stanowisk archeologicznych i objąć te stanowiska ochroną konserwatorską już na etapie koncepcyjnym. Inwestorzy powinni wystąpić do właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków o wydanie zaleceń i uwarunkowań koniecznych do spełnienia w związku z daną inwestycją. Właściwy miejscowo wojewódzki konserwator zabytków może nakazać wykonanie poprzedzających inwestycję badań archeologicznych w trakcie prac ziemnych. Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska w obrębie których zewidencjonowano liczne zabytki ruchome, zebrane w trakcie badań powierzchniowych należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na uzupełnienie informacji dotyczących konkretnych stanowisk.

W przypadku ujawnienia podczas badań archeologicznych nowych faktów osadniczych należy ten fakt odnotować w karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków. W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest ujmowanie zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz uzgadnianie i wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z art. 7 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków (w tym archeologicznych) ustala się w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji z zakresie lotniska użytku publicznego.

6.6 ZASOBY MUZEALNE

Na terenie gminy funkcjonują dwie placówki muzealne. Ich krótka charakterystyka przedstawia się następująco:

Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie.

Tradycje muzealnictwa w Węgorzewie sięgają lat sześćdziesiątych XX wieku. Wówczas miłośnicy regionu rozpoczęli gromadzenie różnego typu przedmiotów związanych z tradycją ludową, organizowali również warsztaty twórców ludowych i przeglądy folklorystyczne w oparciu o strukturę organizacyjną Domu Kultury w Węgorzewie. 13 czerwca 1991 roku dzięki determinacji Barbary Grąźewicz-Chłudzińskiej, Wojewoda Suwalski utworzył Muzeum Współczesne Kultury Ludowej w Węgorzewie, które przemianowano 13 kwietnia 1992 roku na Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie.

Muzeum znalazło siedzibę w zabytkowym budynku przy ul. Portowej 1. Była to wówczas jednostka samorządu lokalnego. W wyniku reformy administracyjnej, po utworzeniu powiatu węgorszewskiego, Muzeum przeszło pod zarząd Starostwa Powiatowego. W listopadzie 2005 roku Muzeum przejął Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Jest to obecnie samorządowa instytucja kultury, dofinansowywana z budżetu Urzędu Marszałkowskiego.

W okresie swojego istnienia Muzeum wzbogaciło się o tereny nad rzeką Węgorapą, na których powstał park etnograficzny z przykładami budownictwa ludowego. Na teren parku przy Muzeum przeniesiono domy drewniane i budynki drewniane i szachulcowe oraz dom murowany (szczyt szachulcowy). W obiektach powstały izby ekspozycyjne zbiorów muzealnych, a w domu ze szczytem szachulcowym pomieściła się dodatkowo muzealna biblioteka.

W Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie znajduje się 10 456 muzealiów – przedmiotów o trwałej wartości kulturowej (historycznej, naukowej, poznawczej, estetycznej) politycznej lub społecznej, podlegających ochronie prawnej, objętych ewidencją muzealną. Posiada w swoich zbiorach bogatą kolekcję zabytków z epoki kamienia oraz związanych z kulturami bałtyjskimi od wczesnej epoki żelaza po wczesne średniowiecze. Dział Etnografii prowadzi badania oraz gromadzi zabytki kultury ludowej z terenów Mazur i Pojezierza Suwalsko-Augustowskiego. Na uwagę zasługują zbiory tkactwa, sztuki ludowej, plastyki obrzędowej oraz wytwory tradycyjnych rzemiosł ludowych. Dział Historii kolekcjonuje muzealia dokumentujące historię regionu, przede wszystkim XIX wieku i okresu międzywojennego. Dział Promocji i Upowszechniania oprócz obsługi wystaw prowadzi cieszące się dużą popularnością wśród dzieci i młodzieży lekcje muzealne z zakresu archeologii, etnografii i historii regionu. Corocznie też organizuje ciekawe imprezy plenerowe.

Spoleczne Mazurskie Muzeum Kolejnictwa w Węgorzewie Fundacji „Dziedzictwo Nasze”

Muzeum Kolejnictwa mieści się w pomieszczeniach dawnego dworca kolejowego w Węgorzewie przy ul. Jaracza. Powstało ono w 2007 roku, z inicjatywy Fundacji „Dziedzictwo Nasze”. W Muzeum eksponowane są zbiory zabytków kolejnictwa (z kolekcji braci Adama i Mirosława Sawczyńskich z Ełku) oraz wyroby sztuki ludowej (efekt pracy 14 pracowni rękodzielniczych propagującym tradycyjne zawody). Przygotowywane są także czasowe wystawy zbiorów z prywatnych muzeów i kolekcji.

W kraju i zagranicą organizowane są wystawy (malarstwo, rzeźba, grafika, fotografika, inne), pokazy rękodzielniczo, imprezy folklorystyczne, warsztaty edukacyjno-artystyczne dla środowisk polonijnych oraz organizowane są konkursy. Fundacja „Dziedzictwo Nasze” mieści się w Węgorzewie przy ul. Ogrodowej 29, powstała w 2004 roku z potrzeby środowisk skupionych w organizacjach i instytucjach działających w Węgorzewie (między innymi: Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgorzewskiej, Stowarzyszenie "Wspólnota Polska", Towarzystwo Ratowania Dziedzictwa Kulturowego Kresów Dawnych i Obecnych, Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna) po wejściu Polski do Wspólnoty Państw Europejskich z zamiarem zachowania własnej tożsamości i tradycji kulturowych grup etnicznych zamieszkujących tereny powiatu Węgorzewskiego.

6.8 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp.

Na terenie gminy zachowana jest pamięć o miejscach kultu takich jak kapliczki przydrożne, które są pielęgnowane przez lokalną społeczność. W ramach edukacji szkolnej i przedszkolnej organizowane są różnego typu zajęcia związane z tradycjami regionalnymi, organizowane są również imprezy związane ze zwyczajami rolniczymi (np. coroczne Dożynki).

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę słabych i mocnych stron Gminy

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - Rzeźba terenu urozmaicona, obecność lasów, jezior i cieków wodnych - Dobra drogowa dostępność gminy - Dobrze rozwinięta sieć dróg lokalnych - Bogata historia terenów gminy - Zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej - Cenny zasób stanowisk archeologicznych w tym wpisanych do rejestru zabytków - Interesujące przykłady architektury drewnianej, charakterystycznej dla regionu - Duża liczba zabytkowych założeń dworskich i folwarcznych - Obiekty architektury militaris z czasów II wojny światowej - Duża liczba cmentarzy różnych wyznań - Siedziba gminy jest jednocześnie siedzibą powiatu - Korzystna lokalizacja siedziby Gminy, w centrum obszaru gminy - Czystość środowiska - Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze gminy - Aktywna działalność lokalnych organizacji pozarządowych - Uczestnictwo gminy w działaniach związanych z turystyką - Lokalizacja placówek muzealnych na terenie Węgorzewa - Dobrze rozwinięta baza noclegowa - Duża ilość szlaków turystycznych - Bogata infrastruktura turystyczna oraz dobrze rozwinięta sieć informacji turystycznych - Uznana marka Węgorzewa 	<ul style="list-style-type: none"> - Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków - Zły stan zachowania większości cmentarzy ewangelickich oraz założeń parkowych - Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego - Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych - Niezbyt duże środki w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego - Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego - Niepełne wykorzystanie walorów turystycznych gminy - Zła sytuacja finansowa wielu właścicieli obiektów zabytkowych
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków - Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków - Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów - Ewidencja obiektów zabytkowych małej architektury może stanowić podstawę dla 	<ul style="list-style-type: none"> - Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu - Zmiany w układach przestrzennych, związane z nową zabudową - Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych - Brak komunikacji na linii właściciele – władze

<p>rozszerzenia GEZ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości - Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne - Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby - Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) - Korzystanie z dofinansowania na działania rewitalizacyjne (np. w ramach RPO) - Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. KSOW - Rozwój marki Wielkich Jezior Mazurskich - Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy - Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych - Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych - Wzrost mody na aktywne formy spędzania wolnego czasu 	<p>samorządowe</p> <ul style="list-style-type: none"> - Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych - Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska - Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego - Zanik tradycji i tożsamości regionalnych - Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego - Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych - Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe - Kradzieże zabytków ruchomych - Akty wandalizmu - Przygraniczne położenie z Federacją Rosyjską
---	---

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WĘGORZEWO

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów gminy i charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

PRIORYTET I – DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH

Cel szczegółowy I.1 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przeznaczanie środków finansowych z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków, na miarę możliwości finansowych budżetu Gminy,

2. Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji i realizacji zadań związanych z ochroną zabytków zlokalizowanych na terenie gminy,

3. Wspólne działania z Powiatowym Urzędem Pracy w celu wykorzystania osób bezrobotnych do prac pielęgnacyjnych przy obiektach zabytkowych (np. terenach cmentarnych),

4. Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich),

5. Opracowanie kart ewidencyjnych Gminnej Ewidencji Zabytków

6. Monitorowanie stanu obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, a będących pod administracją Gminy.

Cel szczegółowy I.2 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

Działania:

1. Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, dogowskazów itp., w tym wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych i lokalizacji GPS i kodów QR,
2. Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne gminy,
3. Atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych.

Cel szczegółowy I.3 Dbalność o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy

Działania:

1. Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi,
2. Opracowanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
3. Realizacja zasad ładu przestrzennego m.in. poprzez utrzymanie czytelności form przestrzennych, dostosowania form budowli w stosunku do ich funkcji w przestrzeni oraz dbałości o krajobraz kulturowy,
4. Regularna aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
5. Opracowanie ewidencji obiektów małej architektury.

Cel szczegółowy I.4 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

Działania:

1. Wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych podejmujących zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
2. Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego,
3. Wsparcie akcji mających na celu odrestaurowanie lub uporządkowanie obiektów zabytkowych, cennych z punktu widzenia lokalnej społeczności oraz propagowanie lokalnej kultury i tradycji dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy I.4 Realizacja zadań inwestycyjnych wspartych środkami budżetu Gminy Węgorzewo

Działania:

1. Przeznaczanie środków budżetowych na inwestycje związane z obiektami architektury wpisanymi do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków:
 - Budynek starego dworca PKP w Węgorzewie(elewacja, osuszenie fundamentów, stolarka okienna i drzwiowa),
 - Kościół w Węgielsztynie (wymiana dachu),
 - Kościół Dobrego Pasterza w Węgorzewie(prace wewnątrz zabytku – malowanie, elektryka),
 - Radzieje plebania (wymiana dachu, stolarka),
 - Pałac w Sztynorcie (elewacja).
2. Prace rewaloryzacyjne na terenie zabytkowych cmentarzy oraz założeń zieleni komponowanej
 - Przeznaczanie środków z budżetu na rewaloryzację zabytkowych cmentarzy
 - Prace pielęgnacyjne, cięcia sanitarne i nasadzenia nowych drzew i krzewów
 - Nasadzenia i pielęgnacja drzew oraz zieleni w pasach drogowych
 - Tworzenie wokół jezior i rzek stref ochronnych zagospodarowanych zielenią w celu zapobiegania spływu zanieczyszczeń

PRIORYTET II – ROZWÓJ TURYSTYKI W GMINIE W OPARCIU O BOGACTWO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Cel szczegółowy II.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

Działania:

1. Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych,
2. Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry terenowe, gry wojenne,
3. Tworzenie szlaków turystycznych związanych z historycznymi postaciami z terenów gminy,
4. Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym,
5. Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy i regionu lokalne wartości historyczne.

Cel szczegółowy II.2 Wykorzystanie mediów tradycyjnych, Internetu i multimediiów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych

Działania:

1. Dbanie o aktualizację gminnej strony internetowej
2. Wykorzystanie nowoczesnych technologii dostępnych w profesjonalnych serwisach internetowych, a także w urządzeniach mobilnych,
3. Rozwój systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym,
4. Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi.

Cel szczegółowy II.4 Poprawa dostępności obiektów zabytkowych dla osób niepełnosprawnych

Działania:

1. Przystosowanie obiektów zabytkowych dla osób z niepełnosprawnością,
2. Wykorzystanie dźwięków, muzyki i audioprzewodników w celu przedstawiania informacji o obiektach zabytkowych osobom niewidomym i niedowidzącym.

Z racji faktu zaistnienia sytuacji epidemiologicznej oraz geopolitycznej i związanych z tym trudności z oszacowaniem potencjalnego budżetu Gminy, na chwilę obecną Gmina nie jest w stanie podać konkretnych szczegółów dla większej liczby inwestycji w zasób zabytkowy. Dodatkowo w związku z faktem, że tylko niewielka część obiektów jest administrowana przez Gminę, a pozostałe stanowią własność osób prywatnych i prawnych możliwości inwestycyjne są w bardzo dużej mierze ograniczone do przekazywania środków w ramach uchwały Rady Gminy o dofinansowaniu zabytków wpisanych do rejestru lub GEZ. W momencie ustabilizowania sytuacji ekonomicznej Gmina będzie kontynuować realizację priorytetów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, traktując je jako jedno z podstawowych działań samorządu gminnego.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Węgorzewo powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Węgorzewo zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Gminy w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),

- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata Wójt /Burmistrz sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy. Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (szczegóły dostępne na <http://www.mkidn.gov.pl>)
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków (szczegóły dostępne na <http://poznan.wuoz.gov.pl>)
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe

- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (szczegóły nt. nowej perspektywy finansowania dostępne są na stronach WRPO)
- źródła w ramach programów unijnych takich jak Program Rozwoju Obszarów Wiejskich lub Program Infrastruktura i Środowisko, Program FEnIKS
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG (szczegóły programów ogłaszane są na bieżąco)

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WĘGORZEWO

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Węgorzewo jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie gminy Węgorzewo, bogactwo obiektów posiadających wartości zabytkowe oraz skuteczne działania samorządu w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych, Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy Węgorzewo, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.